

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI**

**NASÎRUDDİN TUSİ'NİN SİYASET FELSEFESİNDE
DEVLET BAŞKANI**

**Hazırlayan
Mücahit Dursun CEVHER**

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN**

Yüksek Lisans Tezi

**Ağustos 2019
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI**

**NASÎRUDDİN TUSİ'NİN SİYASET FELSEFESİNDE
DEVLET BAŞKANI**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Mücahit Dursun CEVHER**

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN**

**Ağustos 2019
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Mücahit Dursun CEVHER

İmza :

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: NASÎRUDDİN TUSİ'NİN SİYASET FELSEFESİNDE DEVLET BAŞKANI

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ... sayfalık kısmına ilişkin .../.../2019 tarihinde *Turnitin* intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % ... dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. .../.../2019

Adı Soyadı : Mücahit Dursun CEVHER
Öğrenci No :
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : İslam Felsefesi
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN

Öğrenci Adı/İmza
Mücahit Dursun CEVHER

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“NASÎRUDDİN TUSÎ’NİN SİYASET FELSEFESİNDE DEVLET BAŞKANI” adlı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Mücahit Dursun CEVHER

Danışman

Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN danışmanlığında Mücahit Dursun CEVHER tarafından hazırlanan “NASİRUDDİN TUSİ’NİN SİYASET FELSEFESİNDE DEVLET BAŞKANI” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

02 / 12 / 2019

JÜRİ:

Danışman Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Salih YALIN
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fevzi YİĞİT.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 09/03/2020 tarih ve10..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

09 / 03 / 2020

Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Toplum halinde yaşamak insanlar için vazgeçilmez bir tercihtir. İnsanlar ihtiyaçlarını daha kolay temin edebilmek, güvenlik seviyelerini artırabilmek, erdemlerini geliştirebilmek gibi birçok sebepten dolayı bir arada yaşama gereği duyarlar. Bunun zorunlu bir sonucu olarak insanlığın yeryüzündeki serüveni toplumsal bir sürece tekabül eder.

Toplum olmak insanlık için birçok fayda sağladığı gibi bir takım önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. Haliyle insanlar en başından itibaren söz konusu riskleri minimize etmek, toplumu daha verimli hale getirmek için çaba sarf etmekte ve ideal toplum modelini tespit etmeye çalışmaktadır.

Düşünce tarihinin ilk konulardan olan ve günümüzde de önemini koruyan toplum, devlet, siyaset gibi mefhumlar, İslam Felsefesinin de ana meselelerindedir. Müslüman Filozoflar Antik Yunan'dan tevarüs ettikleri toplum ve siyaset ile ilgili düşünce birikimini titizlikle incelemiş ve İslamî kimlikleriyle yoğurarak ideal toplum anlayışlarını geliştirmişleridir.

Şüphesiz siyaset felsefesinin en önemli meselelerinden biri toplumu yönetecek kişinin nasıl seçileceği, ne tür özelliklere sahip olması gerektiği, bu özelliklerin ideal ve asgari ölçülerinin ne olduğu gibi konulardır. Bu bağlamda klasik dönem İslam felsefesinin son filozoflarından biri olan Nasîruddin Tusi'nin devlet başkanıyla ilgili görüşleri ilgi çekici bir konu olarak önümüze çıkmaktadır. Tezimizde Filozofumuzun ana hatlarıyla devlet ve toplum anlayışını, özellikle devlet başkanlığıyla ilgili görüşlerini ön plana çıkartarak, anlatmaya çalıştık.

İki bölüm olarak hazırladığımız çalışmamızın ilk bölümünde Tusî öncesi devlet başkanı düşüncesini ortaya koymak üzere onun düşüncesini etkilediği görülen iki büyük siyaset düşünürünün, Farabî ve Platon'un, devlet başkanı anlayışlarını anlatmaya çalıştık. İkinci bölümde ise Tusî'nin siyaset düşüncesini ana hatlarıyla anlattıktan sonra tezimizin asıl konusunu yani Nasiruddin Tusî'nin devlet başkanı anlayışını işledik.

Çeşitli sebeplerle hayli uzun süren yüksek lisans çalışmamda benden sağduyulu ve anlayışlı rehberliğini esirgemeyen tez danışmanım sayın Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN'a, okuluma uzak bir şehirde yaşadığım zamanlarda okulum ve tez hocamla

aramdaki koordinasyona destek olmaktan hiçbir zaman geri durmayan değerli arkadaşım Şevki BEYAZ'a ve bütün eğitim hayatımda benden dua, destek ve teşviklerini esirgemeyen kıymetli aileme teşekkürü borç bilirim.

NASİRÜDDİN TUSÎ'NİN SİYASET FELSEFESİNDE DEVLET BAŞKANI

Mücahit Dursun CEVHER
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2019
Danışman: Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN

ÖZET

Bu çalışmada 13. yüzyılın en önemli düşünürlerinden olan Nasîruddin Tûsî'nin devlet başkanı anlayışı sistematik olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Nasîruddin Tûsî'ye göre devleti yönetecek olan kişide bulunması gereken özelliklerin neler olduğu, devletin nasıl yönetilmesi gerektiği, başkanın yetkilerinin neler olacağı vb. konular tezimizin esasını oluşturmaktadır.

Devlet yönetimi ve yönetici konusunu çeşitli eserlerinde ele almış olan Tûsî'ye göre devlet başkanı (imam) ilahi yasaya (şeriat) uygun olarak topluma önderlik eden, halkı yetkinleştirmek için gerekli önlemler alan, ilahi yasanın tikelleri üzerinde tasarruf yetkisine sahip, üstün yetenekli ve ilahi müdahale ile diğer insanlardan ayırt edilmiş biri olmalıdır. İmamı belirlemek Allah'ın, onu devletin başına getirmek ise kulların vazifesidir.

Giriş ve iki bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde Tûsî öncesi devlet başkanı düşüncesini ortaya koymak üzere onun düşüncesini etkilediği görülen üç büyük siyaset düşünürünün, Platon, Aristoteles ve Fârâbî'nin devlet başkanı anlayışlarını anlatmaya çalıştık. İkinci bölümde ise Tûsî'nin siyaset düşüncesini ana hatlarıyla aktardıktan sonra tezimizin asıl konusunu yani Nasîruddin Tûsî'nin devlet başkanı anlayışını işledik.

Anahtar Sözcükler: İslam Felsefesi, Tûsî, Toplum, Devlet, İlk Başkan.

A Head of State in Nasir al-Din al-Tûsi's Philosophy of Politics

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

M. Sc. Thesis, August 2019

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet Kamil CIHAN

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate in a systematic way the understanding of a head of state for Nasir al-Din al-Tûsi, one of the leading philosophers of 13th century. The study is based on such points as what qualities a person to govern a state have, how states should be governed and to what extend a head of state should have power from Nasir al-Din al-Tûsi's point of view.

According to Tûsî, who dealt with state administration and administrators in his various works, the head of state (imam) should be a person who leads the society in accordance with the divine law (Sharia), takes necessary measures to empower the people, has the authority over the particularities of the divine law, and is a distinguished person through divine intervention ensuring a superior ability. In this sense, It is the duty of Allah to determine imams and the duty of the servants to bring them to the head of the state.

In the first part of the study, which consists of an introduction and two other sections, the understandings of Platon, Aristoteles and Fârâbî, three prominent philosophers of politics, for a head of state are discussed. In the second part, Tûsî's understanding of a head of state is analyzed after touching on his thoughts on politics in general terms.

Key Words: İslamic Philosophy, Nasîruddin Tûsî, Society, Government, First President

İÇİNDEKİLER

NASİRÜDDİN TUSİ'NİN SİYASET FELSEFESİNDE DEVLET BAŞKANI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ İNTİHAL FORMU	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu.....	1
2. Tezin Amacı ve Önemi.....	1

1. BÖLÜM

TUSİ ÖNCESİ DEVLET BAŞKANI ANLAYIŞLARI

1.1 Platon'un Siyaset Düşüncesinde Devlet Başkanı.....	3
2. Farabi'nin Siyaset Felsefesinde Devlet Başkanı.....	13

2. BÖLÜM

NASİRÜDDİN TÛSİ'NİN SİYASET FELEFESİNDE DEVLET BAŞKANI

1. Siyaset Felsefesi İlmi ve Önemi.....	19
2. Toplum Anlayışı.....	20
2.1. Toplumun Yapısı.....	21
2.2. Toplumsal Bir Erdem Olarak Sevgi.....	22
2.2.1. Sevginin Çeşitleri.....	23
2.3. Toplanma (Devlet) Çeşitleri.....	29
2.3.1. Erdemsiz Devletler (Medine-i Gayrı Fâzıla).....	29
2.3.1.1. Cahil Devlet.....	30
2.3.1.1.1. Zaruri Devlet.....	30
2.3.1.1.2. Aşağılık Devlet.....	30
2.3.1.1.3. Bayağılık Devleti.....	31
2.3.1.1.4. Asalet Devleti.....	31

2.3.1.1.4. Zorbalık Devleti	32
3. Devlet Başkanı	33
3.1. Devlet Başkanının Özellikleri	33
3.2 Devlet Başkanının Belirlenmesi.....	35
3.2.1 Başkanlık Çeşitleri	36
3.3.Devlet Başkanının Yöneticiliği	37
3.3.1. Devlet Başkanının Adaleti	38
3.3.1.1. Sosyal Sınıfların Eşitlenmesi	39
3.3.1.2. Halkın Liyakate Göre Mertebelendirilmesi	40
3.3.1.2.1. Kötülüğün Engellenmesi (İzalet-i Şer).....	41
3.3.1.3. Ortak Faydaların Adaletle Taksim Edilmesi.....	42
3.3.2.Hükümdarın Sosyal Tutumu	42
3.3.2.1 İhsan	43
3.3.2.2 Çalışkanlık	44
3.3.3.Hükümdarın Stratejik Tutumu	44
3.3.3.1 İstihbarat Politikası	44
3.3.3.2 Savaş	45
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	48
KAYNAKÇA	50

GİRİŞ

1. Tezin Konusu

Çalışmamızda Nasiruddin Tusi'nin Devlet başkanıyla ilgili düşünceleri sistematik olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Bilindiği üzere bilgi miras olarak alınıp geliştirilerek miras bırakılabilen bir özelliğe sahiptir. Tûsî'nin bir düşünce geleneğinin devamı olması onun kendisinden öncekilerden miras olarak ne aldığı ve aldığı bilgiye neler katarak kendisinden sonrakilere miras bıraktığını önemli hale getirmektedir. Dolayısıyla biz çalışmamızda Nasiruddin Tusi'nin düşüncesine geçmeden önce kendisinden önceki siyaset düşünürlerinden en önemli iki filozofun, Farabi ve Platon'un, devlet başkanı anlayışlarını ana hatlarıyla ortaya koymanın doğru olacağını düşündük. Böylece Tusi'nin devlet başkanı görüşüyle kendisinden önceki devlet başkanı anlayışlarını mukayese etme ve onun devlet başkanı anlayışının özgün taraflarını tespit etme fırsatı bulduk.

2. Tezin Amacı ve Önemi

Nasîruddin Tûsî felsefe, kelim, astronomi, musiki gibi birçok alanda eserler ortaya koymuştur. Eserlerinde içerik olarak klasik dönem filozoflarımızın aşına olduğumuz ilgi alanlarına ve onların yaklaşımlarına uygun bir yolu takip etmesine karşın yöntem açısından yeni bir yaklaşım sergilediği bilinmektedir. Tûsî'nin eserlerinde kullanmış olduğu yöntem bugünkü bilimsel yöntemle benzerlik arz etmesi açısından önemlidir.

Yaptığımız araştırmada ünlü filozof Nasiruddin Tusi'nin Siyaset felsefesiyle ilgili müstakil bir çalışmanın yapılmadığını tespit ettik. Onun Farabî, İbn-i Sînâ gibi meşhur islam filozoflarından sonraki bir dönemde yaşamasına rağmen onların düşüncesinin devamı sayılabilecek bir yerde durması, filozofumuzun düşüncelerini İslam Felsefesi açısından önemli hale getirmektedir. Nitekim meşhur islam Filozoflarının düşüncelerini tetkik, tenkit ve mukayese etme fırsatı bulmuş olan Tûsî, klasik dönem İslam Felsefesinin ehil bir filozof tarafından değerlendirilmesini sağlamış olmaktadır.

Yaşadığı dönemin ve ilgilendiği bilgi alanları açısından böylesine önemli bir konuma sahip olan Nasiruddin Tûsî'nin Alamut kalesinde yaşadığı süreç ve Hülagü'nün yanında olduğu dönemde üstlendiği vazife sebebiyle siyasete yakın olmak durumunda kalması da dikkate alındığında siyaset felsefesi kapsamında söylediği şeylerin oldukça önemli olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız çalışmamızın bu alandaki büyük boşluğun doldurulmasına katkı sağlaması amacıyla konumuzu Tusî'nin devlet başkanı anlayışının tespit edilmesine hasrettik. Onun devlet başkanı anlayışının özgün ve özgün olmayan taraflarıyla ortaya konulmasını amaçladığımız tezimizin tespit ettiğimiz boşluğa dikkat çekilmesini de sağlamasını ümit etmekteyiz.

1.BÖLÜM

TUSÎ ÖNCESİ DEVLET BAŞKANI ANLAYIŞLARI

1.1 Platon'un Siyaset Düşüncesinde Devlet Başkanı

Platon siyaset felsefesi tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Onun siyaset düşüncesini anlatmış olduğu Devlet isimli eseri tarihteki ilk siyaset felsefesi eseri olarak kabul edilir. Platon siyaset felsefesini başlatan isim olarak kabul edilmesinin yanı sıra kendisinden sonraki bir çok filozofu etkilemiş, siyaset felsefesi üzerine söz söylemek ona atıf yapmaksızın imkansız hale gelmiştir. İslam filozoflarının siyaset düşüncelerinin de Platon'dan nasibini almış olduğu açıkça görülmektedir. Hocası Sokrates'in ahlaki kaygılarını sahiplenen platon ideal ahlaki yapıya sahip insan için uygun bir ortam olmak üzere devlet fikrini geliştirmiştir. Nitekim Devlet isimli eserinde Platon Sokrates'in de içinde bulunduğu bir grup insan tarafından gerçekleştirilen diyaloglar çerçevesinde doğruluğun ne olduğu, gerekli olup olmadığı gibi problemlerden yola çıkarak ideal devlet sistemini doğru insana uygun bir yapı olarak ortaya koymuştur. Platon'a göre devletten bahsedebilmek için insanın yapısının incelenmesi zorunludur. İdeal devletin sosyal yapısı ve ideal insanın ruhsal yapısı Platon'a göre birbiriyle uyumlu olması gerektiğinden; devleti, onun küçük hali olan insan ruhuyla ilgili bilgilerimiz üzerinden, insanı ise onun büyük hali olan devlet sistemi ile ilgili bilgilerimiz üzerinden test etme, inceleme ve anlama imkanına sahip olmaktadır.¹

İdeal devletin, doğru insanın ruh yapısının simetrik karşılığı olması gerektiği düşüncesinden yola çıkan Platona göre insan ruhu üç kısımdan oluşmaktadır. Akıl, öfke ve arzu diye isimlendirebileceğimiz üç bölüme ayrılan insan ruhu bize üç ayrı sınıftan oluşması gereken devlet düzeni hakkında ipuçları vermektedir. Arzu insanın dünyevi isteklerini ifade etmektedir. Su içme örneğinden yola çıkarak yaptığı bir anlatımda Platon susadığı halde bir sebepten dolayı su içmemeye çalışan birinin ikilemini akıl-

¹ Platon, Devlet, trc. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimboz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 54

arzu ayrımıyla açıklamakta ve insanın temelde bu iki bölümden oluşan ruhunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Akıl su içmememiz gerekiyorsa kendimizi engellememiz gerektiğini telkin ederken, su içme isteğiyle onun karşısına dikilen arzu bazen öfkenin tepkisiyle karşılaşabilmektedir. Öfke genellikle aklın yanında durup ölçsüz isteklerimize karşı savaşıyor, isteklerimizi aklımızın talimatları doğrultusunda terbiye etmemizi sağlayan yönümüzü ifade etmektedir. Fakat iyi eğitilmemiş bir öfkenin aklın kontrolünden çıkacağı, akla muhalefet edeceği de ortadadır. Dolayısıyla öfke (kızgınlık) ruhun genellikle aklın yanında duran ama iyi eğitilmemişse aklın kontrolünden de çıkabilen parçası olmaktadır.²

Mert bir insan eğer kendisinin suçlu olduğunu düşünüyorsa kendisine verilen adil bir cezaya karşı çıkmaz. Onun arzu yönü kendisine uygulanan fiziki bir cezaya isyan etse de o öfkesiyle buna karşı duracak ve cezasına katlanacaktır. Fakat aynı mert adam haksızlığa uğradığında bu sefer içinde bulunduğu duruma isyan ettiğini, haklı cezadaki uysallığının aksine öfkelendiğini, hak bildiği şey için savaştığını, bu uğurda açlığa susuzluğa vs. maruz kalmaya rıza gösterdiğini görürüz. Böyle birinin bütün bu davranışları sergileyebilmesini sağlayan şey onun ruhunun sahip olduğu öfke gücüdür. Fakat bazen böyle durumlarda aklın öfke kuvvetini yatıştırabildiği de bilinen bir şeydir. Mesela eğer akıl öfkeli olmanın faydalı olmayacağına hükmederse insanın öfkeli davranmamasını sağlayabilir. Anlaşılacağı üzere Platon aklı vücudun efendisi görmektedir. Ona göre tıpkı ruh parçalarımızda olduğu gibi toplum düzeninde de aklı temsil eden yöneticiler toplumun çobanları durumundadır ve yönetilenler yöneticilerin karşısında, çobanların emrindeki köpekler gibi olmalıdır.³ (İtaat)

İnsan ruhundaki bu üç kısım toplumdaki üç kesime denk gelmektedir. Arzu toplumdaki üretici sınıfa, öfke ülkenin koruyucuları olan bekçilere, akıl ise ülkenin yönetim işini üstlenecek olan koruyuculara denk gelmektedir. Halk kesimlerinin kendi işlerini yapıp başkalarının işine karışmaması oldukça önemlidir. Bu Platon'un cevabını aramak üzere yola çıktığı sorunun yani doğruluğun ne olup olmadığı sorusunun cevabıdır. Platona göre doğruluk; devlet içerisinde herkesin kendisi için uygun olan işi yapması ve kendisine layık olmayan işlere karışmaktan uzak durmasıdır. Doğru devletin ortaya çıkması için gerekli olan şey aynı şekilde birey için de geçerlidir. *Bir devleti akıllı yapan neyse insanı akıllı yapan da odur. Bir devleti yiğit yapan şey neyse insanı yiğit*

² Platon, Devlet, s. 140, 141.

³ Platon, Devlet, s. 141,142.

yapan da odur. Öyleyse devlet nasıl doğru olursa insan da öyle doğru olur.⁴ Yani ruhumuzun her kısmı kendi alanında kalır, kendisine layık olmayan alanlara taşmazsa doğru insan olmayı başarmışız demektir. Daha açık söylemek gerekirse Akıl işi yönetmektir. Öfke ise ona tabi olmalı, ondan yana tavır almalıdır. Akıl öfkenin yönetimine girmemeli, daima yöneten durumunda kalmalıdır. Akıl ve öfke arasındaki uyumu sağlamak için jimnastik ve müzikten faydalanmak gerekir. Jimnastik ve müzik yardımıyla akıl keskinleşir, güzel sözler ve güzel bilgilerle beslenir. Öfke de müziğin ölçü ve düzeniyle yatıştır gevşer ve yumuşar. Böylece doğru uyum ve kıvama ulaşmış olan akıl ve öfke gücü ile ruhumuzun üçüncü kısmı olan, içimizde en çok yer tutan ve kendi başlarına bırakıldıklarında doymak bilmeyen isteklerimizi yönetmemiz gerekir. Ruhumuzun arzu kısmına göre yönetici durumunda olan bu iki yönü isteklerimizin (arzu gücü) güçlenmesine, beden hazlarına dalmasına, ruhun diğer kısımlarının alanlarına müdahale edip onları yönetmeye kalkmasına engel olur. Nitekim arzu gücünün yöneticilik yetkisi yoktur. Eğer arzular başa geçip yönetimde söz sahibi olurlarsa hayatın düzeni altüst olur.⁵

Platon devlette bulunması gereken ilkeleri de yine bu kurguyla uyumlu olarak tesis etmektedir. Ona göre bir ideal bir devlette dört ilkenin bulunması gerekir. Bunlar; bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve doğruluktur.

Bilgelik: Bilgelik yöneticiye mahsus bir özelliktir. Devlette bilgelik ilkesinin olması devletin doğru kararlar verebilmesini ifade etmektedir. Devletin diğer kesimlerine göre sayıca çok daha az olan yöneticiler, yönetiminde olanlarla ilgili doğru kararlar verebilecek bilgiye sahip olmalıdırlar.⁶

Yiğitlik: Yiğitlik ilkesi bekçiler için gerekli olan ilkedir. Bir devleti yiğit veya korkak olarak nitelendirmemizi sağlayan şey o devletin savaşçılarının tutumudur. Savaşçıları yiğit olan bir devletin diğer vatandaşlarının korkak olması o devlete yiğit dememize engel olmaz. Yiğitlik kanun koyucu tarafından koruyucuların içine aşılana, korkulması gereken ve korkulmaması gereken şeylerin bilgisine dair inancın korunmasını ifade eder. Kızıla boyanmak istenen bir yünün ak yünlerden seçilip öncesinde yıkanıp hazırlanması, böylece en kalıcı ve parlak şekilde boyanabilmesi gibi bekçiler de seçilecek uygun kişilere verilecek doğru eğitim sayesinde yiğit savaşçılar olarak

⁴ Platon, Devlet, s. 143.

⁵ Platon, Devlet, s. 143

⁶ Platon, Devlet, s. 126

yetiştirileceklerdir. Beden eğitimi ve müzik yardımıyla yetiştirilecek olan bekçilerin kalbine korkulacak ve korkulmayacak şeylerin bilgisi kanuna uygun olarak öyle bir yerleştirilmelidir ki doğru yöntemle boyanmış yünlerin yağmur, sıcak, soğuk gibi şartlardan etkilenerek solmaması gibi, bekçilerin kanuna olan inancı da korku, sevinç, sevgi, nefret gibi durumlarda dahi sarsılmadan varlığını koruyabilsin.⁷

Ölçülülük: Ölçülülük ilkesi bir düzen ve ahengi ifade etmektedir. Önceki iki ilkenin aksine ölçülülük bir kesime mahsus niteliklerden değildir. Ölçü Devletin sistemindeki genel düzenle ilgilidir. Burada kendini tutmak ve kendinin kölesi olmak ikileminden yola çıkarak yaptığı anlatımda platon insanın iyi yanının kötü yanına hükmetmesine kendisine hakim olmak, kötü yanının iyi yanına hükmetmesine ise kendisinin kölesi olmak demektir. Ölçülülükten kasıt kendine hakim olmaktır ve devlet ölçeğinde kendine hakim olma, kalabalık olan halk kitlelerinin azınlık olan bilge yöneticilerin hakimiyetinde olması ve bilgelerin yönetimiyle çoğunluğun istek ve arzuların doğru ölçülerde tutulması anlamına gelir. *Toplumumuzda çoğunluğun kötü tutkuları değerli bir azınlıktaki aklın buyruğuna girmiştir.* Platonun tasarladığı devlet kendisine hakim bir devlettir.⁸

Doğruluk: Doğruluk yukarıda da bahsedildiği üzere diğer üç ilkenin yerli yerinde olmasıyla ortaya çıkan şeye denir. Doğruluk devletin her kesiminin kendi işini en iyi şekilde yapması, layık olmadığı işlere ise burnunu sokmaması demektir.⁹ Devlet için yıkıcı olan ise yukarıda söz konusu edilen üç sınıfın birbirinin işlerine karışması, görevlerini değiştirmesidir.

Platon, Farabi¹⁰ ve Tusî'de¹¹ de benzerlerini göreceğimiz bir anlayışla toplumun ortaya çıkışını insanların birbirine olan ihtiyacına dayandırmaktadır. İnsanın en temel ihtiyacı olan yeme içme ve barınmadan başlayarak ticaret, sanat, güvenlik gibi ardı arkası gelmez gereksinimlerini karşılamak için başkalarıyla bir arada yaşaması gerektiğini söyleyen Platon, her insanın farklı işlere uygun şekilde yaratıldığını, dolayısıyla herkesin en iyi yapabileceği işlere yönlendirilmesi durumunda maksimum verimliliğin ortaya çıkacağını düşünmektedir.¹² Herkes meşgul olduğu işi en iyi şekilde yapmalı ve o

⁷ Platon, Devlet, s. 127, 128

⁸ Platon, Devlet, s. 129, 130

⁹ Platon, Devlet, s. 132

¹⁰ Farabi, El-Medînetü'l-Fâzıla, Trc. Yaşar Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 182.

¹¹ Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsirî, trc. Anar Gafarov, Zaur Şükürov, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2016.

¹² Platon, Devlet, s. 55, 56

işle ilgili kendi ihtiyacından fazla üretim yaparak, fazlalık emeğinin ürününü diğer ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmalıdır. İnsanlar arasındaki bu tür alışveriş ihtiyacının değiş tokuş usulüyle karşılanmasının zorluğundan yola çıkarak paranın ortaya çıkacağını söylemek mümkündür.¹³ Platon aynı şekilde tüccarların, gemicilerin, çilingirlerin ve akla gelebilecek diğer bütün mesleklerin ortaya çıkışları hakkında bilgi verdikten sonra sözü savaşa getirmektedir. *Savaş, teklerin hayatında olduğu gibi toplumun hayatında da kötülüklerin kaynağı olan şeyden, başkalarından daha çok mal edinme hırsından doğar.* Toplum bolluğa kavuştuktan sonra lüks ihtiyaçlar ortaya çıkacak ve ellerindekinden daha fazlasına sahip olmak isteyen insanlar komşu devletlerin sahip olduğu imkanları da elde etmek isteyeceklerdir. Aynı sebeplerle komşu devletlerin de sözünü ettiğimiz devlete saldırıda bulunabileceğini ortaya koyduktan sonra devletin bekçileri dediği sınıfı anlatmaya başlayan Platon, askerlere daha önce saymış olduğu mesleklerden farklı bir mana yükleme yoluna gitmekte, onları toplumun üreticilerine nispetle daha üst bir mertebeye yerleştirmektedir. Devleti koruyacak olan bekçilerin belirlenmesinde büyük özen gösterilmesi gerektiğini söyleyen Platon, bekçilerin çevik ve güçlü bir bedene, azgın bir ruha ve filozof olmaya uygun bir yaratılışa sahip olması gerektiğini düşünmektedir. Bekçilerin azgın bir ruha sahip olması kendi toplumlarına da hoyratça davranmalarına sebep olabileceği için onların aynı zamanda yumuşak huylu da olması gerekir. Dolayısıyla bu iş için uygun olan adaylar seçilip titiz bir eğitimden geçirilmelidir. Böylece bekçilerin yurttaşlarına karşı yumuşak, düşmanlarına karşı hoyrat; yani hem yiğit hem yumuşak huylu olmaları sağlanmış olacaktır.¹⁴

Platon sonrasında aralarından yöneticileri de seçmeyi düşündüğü bekçilerin eğitimiyle ilgili uzun uzun bilgiler vermektedir. Eğitime öncelikle müzikle başlamak gerektiğini söyleyen filozofumuz, müziğin içine söz sanatlarını da katmaktadır.¹⁵ Buradan hareketle ileride bekçi ve yönetici olacak olan çocuklara anlatılması ve anlatılmaması gerek masallar üzerinde duran Platon, tanrıların ve kahramanların acımasızca intikam aldığını, en yakınlarına ve birbirlerine karşı tuzaklar kurduğunu anlatan masalların yasaklanması gerektiğini söylemektedir.¹⁶ Çünkü ayırt etme yeteneği henüz gelişmemiş olan çocuklar bu tür masallardan olumsuz etkilenecek ve küçük yaşta maruz kaldıkları bu etkiyi ömür

¹³ Platon, Devlet, s. 58

¹⁴ Platon, Devlet, s. 63, 64.

¹⁵ Platon, Devlet, s. 65.

¹⁶ Platon, Devlet, s. 67, 68.

boyu üzerlerinden atamayacaklardır. Masallarda Tanrı gerçeğe uygun olarak anlatılmalı ve iyiliklerin kaynağı olarak gösterilmelidir. Kötülükler için ise Tanrı'dan başka sebepler aranmalıdır. Bir örnek olmak üzere Platonun yasaklanması gerektiğini düşündüğü Homeros şiirlerinden biri şu şekildedir:

Zeus'un kapısı önünde iki küp durur

Biri ak, biri kara bahtlarla doludur.

Zeus bunları karıştırıp verirse,

İnsan bir mutlu olur bir mutsuz.

Kimine de kara baht küpünden katıksız verir:

O da açlık içinde kıvrılır, mutluluk nedir bilmez.¹⁷

Platon Tanrı'nın kötülük kaynağı olarak gösterilmesinin yanı sıra, onun değişen başka başka kılıklara giren bir varlık olarak anlatıldığı masallara da karşı çıkmaktadır. Nitekim her yönüyle mükemmel olan tanrı şekil değiştirdiğinde kendisini daha kötü ve çirkin yapmış olacaktır ve bu tanrı için düşünülebilecek şeylerden değildir.¹⁸ *Demek ki; şiir olsun, söz olsun Tanrılar için şu kanunda anlaştık: Tanrılar büyücüler gibi biçim değiştirmeyiz; yalan yanlış sözler ve işlerle bizi aldatmaya kalkmazlar.¹⁹*

Platon bekçilerin ölümden korkmamalarını²⁰, ağlayıp sızlamayı çirkin görmelerini²¹, aşırı gülmeye karşı olmalarını²² ve paraya düşkün olmamalarını²³ gerekli görmektedir. Dolayısıyla onların küçük yaştaki eğitimlerinde bu açılardan da olumsuz etkilenmemeleri için tedbirler alınmalı, içeriğinde ölüm korkusuna, aşırı gülme ve ağlayıp sızlamaya, para düşkünlüğüne teşvik olduğu tespit edilen masal ve anlatımlar da yasaklanmalıdır.

Platon temel eğitim olarak gördüğü müzik ve beden eğitiminin nasıl olması gerektiğini ve bu eğitimler neticesinde nasıl bireyler yetiştirmek istediğini uzun uzadıya anlattıktan sonra sözü bekçiler arsından seçilecek koruyuculara yani yöneticilere getirmektedir. Bekçiler arasından seçilecek olan koruyucular devletin iç ve dış düşmanlara karşı

¹⁷ Platon, Devlet, s. 69.

¹⁸ Platon, Devlet, s. 71.

¹⁹ Platon, Devlet, s. 73.

²⁰ Platon, Devlet, s. 76.

²¹ Platon, Devlet, s. 77.

²² Platon, Devlet, s. 78.

²³ Platon, Devlet, s. 80.

korunmasını temin edecek, buraya kadar sözü edilen bekçiler ise onların emirlerini yerine getirerek yardımcılık görevini üsteleneceklerdir.²⁴

Bekçilerin yaşlı olanları arasından seçilecek olan koruyucularda aranacak şartların başında devlet kurmayı ve yönetmeyi çok iyi bilmeleri gelmektedir. Bütün hayatları boyunca gözlemlenen ve test edilen bekçiler arasından hayatı boyunca toplum yararına işler yapmış olan ve bütün sınavlardan başarıyla geçmiş olanlar arasından seçilecek olan koruyucuların şu ilkedен hiçbir zaman ödün vermemiş olmaları gerekmektedir: Yapılması gereken şey devlet için en yararlı olan şeydir.

*Demek ki demin söylediğim ilkeyi içlerinde taşıyan ve bu ilkeyi en iyi taşıyanlar bizim bekçilerimiz olacak. Her fırsatta hem kendileri hem de toplum için en iyi olanı seçip yapmayı ödev bilecekler. Bunun için de onları çocukluklarından bu yana gözetleyeceğiz. Onları, bu ilkeyi unutmalarına ya da değiştirmelerine yol açabilecek durumlara sokacağız; Hangilerinin ödevlerini unutmadıklarını, kolay kolay aldanmadıklarını görürsek onları seçeceğiz.*²⁵

Platon Bekçiler arasından seçilecek olan yöneticileri de belirledikten sonra birbirinden farklı sınıflara ayrılmış olan devlet halkına faydalı bir masal anlatıp onları bu masala inandırmayı düşünmekte; bu yolla herkesin ait olduğu sınıfı benimsemesini sağlamayı hedeflemektedir. Kısaca bahsetmek gerekirse bu masala göre Tanrı insanları yaratırken yönetici olmasını istediklerinin mayasına altın, bekçi olmasını istediği insanların mayasına gümüş, üretici olarak yarattıklarının mayasına ise demir ve tunç karıştırmıştır. Tanrı ayrıca önderlere bir vazife vermiştir. Önderler yeni doğan çocukları inceleyerek Tanrı'nın onların mayasına hangi madenden kattığını tespit edecek ve her çocuğu ait olması gereken sınıfa yönlendirecektir. Önderlerin çocuklarının mayasında demir ve tunç çıkabileceği gibi çiftçilerin çocuklarının mayasında da altın ve gümüş olabilir. Önderler her çocuğu hiç çekinmeden ait olduğu işe yönlendirecektir. Tanrı mayasında demir ve tunç olanların yönetici yapılması durumunda şehri yok edeceğini bildirmiştir. Ayrıca halka yetişkin olana kadar devletin toprağının altında toprak tarafından büyütülüp yetiştirildikleri sonra yeryüzüne çıkartıldıkları anlatılacak böylece

²⁴ Platon, Devlet, s.110

²⁵ Platon, Devlet, s. 109.

onların vatan toprağına, halk arasındaki kardeşlik anlayışına ve devlet sistemine bağlılıkları temin edilecektir.²⁶

Platon ruhlardaki maden farklılıkları anlatımıyla masal anlattığını söylese de aslında maden metaforunu bir kenara bırakırsak doğru olduğuna inandığı bir şeyi söylemektedir. Nitekim ona göre insanların doğuştan getirdiği özellikler oldukça belirleyicidir ve insanlar doğuştan yatkın oldukları işlere göre eğitilip yönlendirilmelidir.

Platon bekçiler ve koruyucular için sosyal ve ekonomik açıdan da oldukça ilginç bir hayat tarzı belirlemiş, onların halktan uzak kendilerine has evlerde, mal-mülk edinmeden, zengin ve fakir olma şansları olmadan yaşamaları gerektiğini söylemektedir. Özel mülkiyet hakkı olmayan koruyucular birbirlerinin evlerine ambarlarına rahatça girip çıkabilecek ve ortak bir hayat yaşayacaklar ki aralarındaki bağ güçlensin. Altın ve gümüş biriktirmeleri ve onlarla süslenmeleri yasak olan koruyuculara ruhlarındaki altın ve gümüş hatırlatılarak dünyadaki altın ve gümüşün onlar için hiçbir şey ifade etmediği anlatılacaktır.²⁷

Platon koruyucular için tasarlamış olduğu hayatı erkeklere mahsus bir şey olarak görmemektedir. Ona göre kadınlarda erkeklerin tasnifine tabi olmalı hatta koruyuculuk ve bekçiliğe ayrılmış olan kadınlarla erkekler birlikte yaşamalıdır.²⁸ Bunları söyledikten sonra bir adım daha atan platon koruyucular arasında kadınların ve çocukların da ortak olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte devlet birbiri için uygun bulduğu çiftler için evlilikler tertip ederek onlar için en uygun olan çağlarda birbiri için seçmiş olduğu çiftlerin üremesini sağlayacaktır. Kadınlar ve erkekler arasında en iyi olanların en fazla, en kötü olanların ise en az çiftleşmeleri sağlanmalıdır.²⁹ İzinsiz olarak gerçekleştirilen beraberlikler devlete ve dine karşı işlenmiş birer suç olarak kabul edilecek olup bu tarz birleşmeler devletin dua ve kurban törenlerinden mahrum kaldığı için azgınlık ve karanlığın işi sayılacaktır.³⁰ *Çiftleşmeleri ve herhangi kadın-erkek beraberliğini olurluna bırakmak öyle bir şeydir ki buna mutlu toplulukta ne din izin verir ne de devlet.*³¹ Devlet uygun gördüğü evliliklerden doğan

²⁶ Platon, Devlet, s. 110, 111.

²⁷ Platon, Devlet, s. 113.

²⁸ Platon, Devlet, s. 160.

²⁹ Platon, Devlet, s. 162, 163.

³⁰ Platon, Devlet, s. 165.

³¹ Platon, Devlet, s. 162.

çocukların eğitimini ayrı bir yerde gerçekleştirecektir. Çocukların anne babalarını, anne-babaların da çocuklarını tam olarak bilmeleri engellenecek ve böylece kadın ve çocuk ortaklığı sağlanmış olacaktır.³²

Platona göre eğitim eğitilecek olan kişilerin ruhuna dışarıdan bilgileri boca etmek değil, onu öğrenme ve aydınlanma sürecine yönlendirmek anlamına gelmektedir. Bir eğitimcinin öğrencisine yapabileceği şey onun düşünme gücünün yönünü iyilikten ve gerçeklerden yana çevirmek ve ona bilgi edinme yolunda kolay ve sağlam bir yöntem sunmaktır. Buradan yola çıkarak platon koruyucular için tasarladığı eğitim müfredatına müzik ve beden eğitiminden sonra hesap ve aritmetik bilgisini koymuştur. Üst isim olarak sayı bilgisi şeklinde isimlendirebileceğimiz bu bilimler bütün bilimlerin ve sanatların ihtiyaç duyduğu yegane bilgi türüdür.³³ Sayılar bilgisi ölçüp tartma işlerimizi kolaylaştırmasının yanı sıra varlığın özünü kavramamıza da yardım eder. Sayılarla meşgul olanlar ister istemez tekliğin mahiyeti üzerine düşünecek ve bu durum ruhu varlığın özüyle karşı karşıya bırakacaktır.³⁴ *“Öyleyse bu bilimin öğretimini zorunlu kılacağız. Devletin en yüksek işlerini görecektir kimselere, bu bilimi niçin öğrenmeleri gerektiğini anlatacağız. Edinecekleri bilgi üstünkörü de olmayacak, salt bir kavrayışla sayıların özüne varacaktır. Ama sayıları tüccarların, satıcıların alım satım işlerindeki gibi kullanmayacaklar. Sayıları savaş işlerine uygulayacaklar. Ruh onlarla görülen dünyanın, gerçeğin özüne daha kola geçecek... Sayılar bilimi insana yükseklerle atılma gücünü kazandıracak ve düşüncelerine görülür, elle tutulur nesnelere katmadan, sayıların kendileri üzerine düşünmeyi öğretecek...”*³⁵

Platon hesap ve aritmetik bilgisinin gerekliliğini bu şekilde açıklayan platon daha sonra yine bu bilimlere yakın olan geometri bilimini ele alır. Geometrinin savaşta orduyu düzene sokmada, doğru yere yerleştirmede, kaleleri elde etmede, orduyu yayma ve toparlamada oldukça işlevsel olduğunu anlattıktan sonra onun da insanı yüce alemlerin bilgisine ulaştırdığına vurgu yapan platona göre geometrinin değişmeyen bilgiyi konu edinmesi, değişmeyen varlıkla ilgili düşüncelerimizi derinleştirmemizde bize yardımcı olacaktır. Geometri kaybolan değil hep var olan şeyin bilgisiyle ilgilendiği için gözlerimizi aşağı değil yukarı çevirmemizi sağlamaktadır. Platon geometrinin asıl işlevinin ruhumuzu öz gerçeğe yükseltmek ve bilim sevgimizi artırmak olduğunu

³² Platon, Devlet, s. 164

³³ Platon, Devlet, s. 245

³⁴ Platon, Devlet, s. 244

³⁵ Platon, Devlet, s. 245.

söylerken, sürekli yapı terimleriyle konuşan, geometriyi mühendislik kapsamında sıkıştıran insanları eleştirmektedir.³⁶

Platon sayı bilimi ve geometriden sonra öğrenilmesi gereken derinlik biliminden bahsetmekte fakat bu bilim yeterince gelişmediği için bunu atlayarak üç boyutluların hareketlerini inceleyen astronomi bilimini ele almaktadır.³⁷ Böylece astronomi öğretilmesi gereken bilimler arasında dördüncü sıraya denk gelmektedir. Astronomi bilimini de diğerler bilimlere benzer şekilde ele alan platon onun bizi gerçek varlığın bilgisine ulaştıracağını iddia etmekte ve bu bilimle uğraşanların gök cisimlerinin hareketleri ve güzelliğine takılıp kalanların yanlış bir yöntem izlediğini, asıl dikkat edilmesi gereken şeyin gök yüzünü imar eden varlıkla ilgili bilgi edinmeye çalışmak olduğunu söylemektedir.³⁸ Platon bu ilimin hemen ardından ses bilgisine vurgu yapmakta ve armoninin de diğer bilimlerle aynı hedefe hizmet edebileceğini ifade etmektedir.³⁹

Platon devletin koruyucularına öğretilmesi gerek bilimleri bu şekilde sıraladıktan sonra bilimlerin üstünü olan diyalektik bilimini ele alır. Ona göre diyalektik bizi gerçek bilgiye ulaştıracak olan yegane bilimdir. Diğer bilimler bir enstrümanın telleri gibi düşünülecek olursa diyalektik o enstrümanla icra edeceğimiz müziğin ta kendisidir. *İnsan diyalektikle duyuların hiçbirine başvurmadan, yalnız akli kullanarak her şeyin özüne varmayı ve iyinin özüne varmadıkça durmamayı denediği zaman görülen dünyanın da sonuna varır, kavranan dünyanın da. İşte diyalektik yürüyüşü dediğimiz şey budur.*⁴⁰ Öğretilecek bilimleri böylece diyalektik bilimiyle tamamlayan platon onun bilimlerin doruğu, tacı olduğunu söylemekte onun üzerine konulacak bir bilimin olmadığını iddia etmektedir.

Platon devletin yönetiminde rol alacak olanların –diyalektik yapacak olanlar da bunlardır- çok titiz bir elemenden geçmesi gerektiğini söylemektedir. En dayanıklı en yiğit ve mümkünse en güzel olanlardan seçilecek olan koruyucular erkek-kadın ayırt etmeksizin herkesin eşit şartlardan olacağı bir süreçten geçirilecektir.⁴¹ Devlet vatandaşlarını çocukken ailelerinden ayırarak eğitime almalı, ailelerinin geleneklerinden

³⁶ Platon, Devlet, s. 246, 247.

³⁷ Platon, Devlet, s. 249, 250.

³⁸ Platon, Devlet, s. 251.

³⁹ Platon, Devlet, s. 252.

⁴⁰ Platon, Devlet, s. 254.

⁴¹ Platon, Devlet, s. 258

ve yanlış eğilimlerinden onları korumalıdır.⁴² On yaşında ailelerinden uzakta kırlarda yaşamaya başlayan çocuklar öncelikle iki-üç yıl beden eğitimiyle meşgul olmalı, sonrasında bir elemeden geçirilerek yaşlarına uygun olarak eğitimlerine devam etmeleri sağlanmalıdır. Yirmi yaşına ulaşan gençler yeni bir elemeden geçirilmeli ve üstün gelenlere daha önce dağınık olarak verilen bilgiler sıraya konularak sistematik bilim eğitimi verilmelidir. Bu süreçte onlardan bilimlerin birbiriyle olan ilişkisini ve gerçek varlığın bilgisine uzanan yönlerini fark etmesi beklenecektir. Otuz yaşına kadar sürecek olan bu eğitimin sonunda diyalektiğe en elverişli olanlar seçilerek yönetici adayı haline geleceklerdir. Bu süreçte çok dikkatli olunması gerektiğini söyleyen Platon ısrarla diyalektiğe uygun olmayanların ondan uzak tutulması gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Nitekim böyleleri diyalektikle uğraştığında en başından itibaren kendilerine öğretilen erdemlerin anlamsız olduğunu iddia eden birine cevap veremediğinde boşluğa düşecek ve oradan oraya savrulacaktır.⁴³ Otuz yaşında titiz bir elemeden geçirilerek diyalektik için seçilenlerin diğer işlerden sıyrılarak beş yıl boyunca diyalektikle çalışmaları yapmaları sağlanmalıdır. Böylece otuz beş yaşına gelen yönetici adayları platonun mağara metaforunda kastettiği dünyaya bırakılacak, on beş yıl boyunca halkın arasında kendilerini bayağılıklara davet eden çağrılara direnebilme durumları kontrol edilecektir. Böylece hem yeni bir elemeden geçmeleri hem de gençlerin uğraştığı her türlü işte deneyim ve görgü sahibi olmaları sağlanmış olacaktır. Bütün bu süreçlerden sağ olarak çıkan ve bütün elemeleri geçenler varılabilecek son yere itilecek ve gerçek varlıkla karşı karşıya bırakılacaklardır. İyinin bilgisini elde eden bu filozoflar kendilerini ve toplumu düzene sokacak ve kendileri gibi yöneticiler yetiştirmeye çalışacaklardır. Ömürlerinin kalan kısmını felsefeyle geçirecek vakti geldiğinde ise sırayla politikanın belalarına göğüs gereceklerdir. Kendilerini yetiştiren devletlerine karşı duydukları minnet onları istemeseler de devlet yönetiminde yer almaya ikna edecek böylece devletin ehil kişilerce yönetilmesi sağlanmış olacaktır.⁴⁴

2. Farabi'nin Siyaset Felsefesinde Devlet Başkanı

İslam Felsefesinde siyaset denilince ilk akla gelen isim olan Farabi bazı yönleriyle özgün bazı yönleriyle ise antik yunan düşüncesinin izlerini taşıyan devlet düşüncesini

⁴² Platon, Devlet, s.264.

⁴³ Platon, Devlet, s.260, 261.

⁴⁴ Platon, Devlet, s. 263, 264.

çeşitli eserlerinde ortaya koymuştur. İslam düşüncesinde farabi'ye atıf yapmaksızın siyaset felsefesi yapmak mümkün görünmemektedir. Tusi de dahil olmak üzere bir çok filozofun siyaset düşüncesini etkilediği açıkça görülen Farabi bu minvaldeki düşüncelerini *el- Medinetül-fazıla* ve *es- Siyasetü'l-medeniyye* isimli eserlerinde sistematik olarak ortaya koymuştur.

Birçok yerde mutluluk filozofu olarak anılan Farabi insanın varoluş amacının mutluluk olduğunu iddia etmekte⁴⁵ ve siyaset felsefesini de adeta insanın mutluluğa ulaşmasını mümkün kılacak olan devlet sistemini armaya adamaktadır. Farabi'ye göre mutluluk, insan nefsinin varlığını sürdürmede herhangi bir maddeye ihtiyaç duymayacağı bir varlık yetkinliğine ulaşmasıdır.⁴⁶ İnsan varlığını sürdürebilmek ve yetkinliğini artırarak söz konusu amacına ulaşmak için birçok şeye ihtiyaç duyar. Fakat insanda bu ihtiyaçlarını tek başına karşılama kabiliyeti yoktur. Dolayısıyla yetkinliğe ulaşmak ve varlığını devam ettirmek isteyen insanların bir arada yaşayacakları ve birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamakta yardımlaşacakları bir topluma ihtiyaçları vardır.⁴⁷ Görüldüğü üzere Farabi topluma duyulan ihtiyacı temellendirmede Platon'a benzer bir görüş ortaya koymaktadır.⁴⁸

Farabi yetkin bir topluluğun farklı büyüklüklerde olabileceğini söylemekte fakat şehirden daha küçük ve yetersiz olan köy, kasaba halkı gibi toplulukların yetkinleşebilmek için gerekli olanakları sağlayamayacağına işret etmektedir. Farabinin yetkinleşme için yeterli gördüğü topluluklar, şehir topluluğu, ulus/ ümme topluluğu ve başarılabilmesi durumunda dünyadaki bütün insanların oluşturacağı büyük topluluktur. Bu sıralamanın ardından en küçük geçerli topluluk olarak gördüğü şehir toplumunu ele alan Farabi onun, halkının bir araya geliş amacına göre erdemli veya erdemsiz olabileceğini ifade etmektedir.⁴⁹

Farabi erdemli şehri benzerini Tusi'de de göreceğimiz üzere sağlıklı bir bedene benzettir. Bedenin yöneticisi olan kalp, onun amaçlarına hizmet eden organlar, bu organlara hizmet eden başka organlar ve nihayet bu şekilde devam eden silsilenin sonunda gelen, kendisine hizmet edilmeyen fakat kendisinden önce gelenlerin amaçlarına hizmet eden organlar şeklinde kategorize ettiği sağlıklı insan bedeninin taklit

⁴⁵ Farabi, Medine, s. 164.

⁴⁶ Farabi, Medine, s. 164.

⁴⁷ Farabi, Medine, s. 186

⁴⁸ Platon, Devlet, s. 55, 56.

⁴⁹ Farabi, Medine, s. 186

edilmesiyle sağlıklı bir toplum oluşturulabileceğini iddia eden Farabi'ye göre toplum, yöneticisinin amaçlarına hizmet etmek üzere birbirini izleyen gruplara ayrılmış hiyerarşik bir sisteme sahip olmalıdır. Kalbin amaçlarına hizmet eden beden organlarıyla başkanlarının amaçlarına hizmet eden şehir halkı arasındaki fark, organların tabii olarak kalbe hizmet etmesine karşılık erdemli toplumun yöneticisinin amaçlarına uygun işler yapmak için irade göstermesidir.⁵⁰

Farabi beden metaforunu kullanmaya devamla kalbin diğer organlar karşısındaki durumunu işaret ederek toplum yöneticisinin toplumu oluşturan diğer bireyler arasında en yetkin, en üstün, hiyerarşik olarak en üstte bulunan zat olması gerektiğini vurgular. O toplumun bir araya gelmesinin ve bir arada kalmasının sebebi konumunda olmalı, toplumu yeteneklerine göre yetiştirerek düzenlemeli ve toplumda ortaya çıkabilecek bozuklukları tamir edebilmelidir. Başkanın en yakınında olanlar onun amaçlarına hizmet hususunda en yetkin ve faydalı olanlardır. Şehir halkı başkanın amaçlarına hizmette yetkin gönüllü ve faydalı olma seviyelerine göre sıralanmalıdır.⁵¹ Farabi beden ve toplum için ideal olarak tarif ettiği bu hiyerarşik düzenin tabii olduğunu, ilk sebep ve sonrasında ortaya çıkan varlıkların dahi bu düzene sahip olduklarını iddia etmektedir. *Bu, yine bütün mevcudatın halidir. Şöyle ki ilk sebep'in bütün diğer varlıklara nispeti, erdemli şehrin melikinın şehrin bütün diğer parçalarına nispeti gibidir Dolayısıyla maddeden uzak/berî olan varlıkların mertebeleri İlk'e yakındır. Onların aşağısında semavi cisimler ve semavi cisimlerin aşağısında da maddi cisimler bulunur. Bunların hepsi de O'nun izini takip eder, O'nun peşinden gider, O'na uyar, O'nun emrine girer. Her bir varlık da bunu kendi gücüne/ kapasitesine göre yapar.*⁵² Farabi ulvi varlıkların da dahil olduğu bu düzeni devlet için en ideal düzen olarak görmüş, en üstün niteliklere sahip olan kişinin başkanlık ettiği ve halkın mertebeye yüksekliklerine göre sıralanarak kendilerinden üstün olanlara itaat ettiği, herhangi birine hükmedebilecek durumda olmayan en aşağı zümreye gelinceye kadar devam eden bir devlet kurumu tasarlamıştır.

Farabî şehri yönetecek olan kişinin, insanın ulaşabileceği en yetkin duruma gelmiş biri olması gerektiğini söylerken bu yetkinleşme söylemini havada bırakmamış, bir insanın nasıl yetkinleşebileceğini tüm detaylarıyla ortaya koymuştur. Buna göre her insanda

⁵⁰ Farabi, Medine, s. 189, 190.

⁵¹ Farabi, Medine, s. 192.

⁵² Farabi, Medine, s. 192

ortak olan tabii heyet ile faal akıl arasında iki mertebe bulunmaktadır. Bunlardan birincisi *münfail akıl* bilfiil hasıl olması ikincisi ise *müstefad akıl* ortaya çıkmasıdır. *Tabii heyet bilfiil akıl haline gelen münfail aklın maddesi, münfail akıl müstefad aklın maddesi ve müstefad akıl faal aklın maddesi kılındığında ve bu şeylerin tamamı tek bir şey gibi alındığında bu insan kendisine faal aklın yerleştiği/ hulûl ettiği insan olur.*⁵³ Bu durum insan aklının ameli ve nazari parçalarında ve ardından mütehayyile gücünde ortaya çıktığında hakîmlik ve peygamberlik mertebeleri elde edilmiş olur. Tanrıdan faal akla taşmış olan şeyin müstefad akıl vesilesiyle münfail akla taşması filozofluğu, mütehayyile gücüne taşması ise peygamberliği ortaya çıkartmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere farabî şehrin ilk yöneticisinin hem Filozof hem de peygamber olması gerektiğini iddia etmektedir.⁵⁴ İnsanın ulaşabileceği en üstün yetkinliğin ve mutluluğun bu şekilde elde edebileceğini söyleyen Farabi'ye göre, şehri/ ülkeyi/ dünyayı⁵⁵ yönetecek olan kişinin söz konusu yetkinliklere ilaveten hitabet ve irşad konusunda yetenekli olması gerekmektedir. Ayrıca yönetici olacak kişinin iyi bir savaşçı olabilecek dayanıklılığa da sahip olmalıdır.⁵⁶

Farabi erdemli şehrin yöneticisinin yukarıda anlatılan en önemli özelliğin yanı sıra sahip olması gerektiğini düşündüğü hasletleri on iki başlıkta toplayarak şu şekilde sıralamaktadır:

- 1- Organları tam ve işler durumda olmalıdır. Bir şey yapmak istediğinde bedensel bir engelle karşılaşmamalıdır.
- 2- Anlayışı kuvvetli olmalıdır. Kendisine söylenen şeyi hem muhatabının kastı açısından hem de söylenen şeyin mahiyeti açısından doğru biçimde kavramalıdır.
- 3- Hafızası çok kuvvetli olmalıdır.
- 4- Üstün bir zekaya sahip olmalı, bir delille karşılaştığında onun delalet ettiği şeyi rahatlıkla fark edebilmelidir.
- 5- İfade etmek istediği şeyi doğru ve güzel telaffuz edebilmelidir.
- 6- Öğrenmeyi sevmeli, bilgi edinme konusunda sabırlı ve yetenekli olmalıdır.

⁵³ Farabi, Medine, s. 198

⁵⁴ Farabi, Medine, s. 198.

⁵⁵ Farabi, Medine, s. 200.

⁵⁶ Farabi, Medine, s. 198.

7- Doğruluğu ve doğru insanları sevmeye, yalandan ve yalancılardan nefret etmeye müsait bir tabiata sahip olmalıdır.

8- Yeme, içme ve cinselli gibi şehvetlere düşkün olmamalı, oyun ve eğlenceden hoşlanmamalı ve aşağı zevklerden nefret etmelidir.

9- Onuruna düşkün olmalı ve ruhunun üstünlüğünün farkına varmalıdır.

10- Paraya ve para yerine geçebilecek olan şeylere değer vermemelidir.

11- Adaleti ve adil insanları seven, zulümden ve zalimlerden nefret eden bir tabiata sahip olmalı ve her koşulda adaletli olmalıdır.

12- Kararlı olmalı verdiği karardan dönmeme konusunda cesur davranmalıdır.⁵⁷

Farabi bulabildiği bütün üstün nitelikleri yüklediği bu yöneticinin her zaman bulunamayacağını farkındadır. Dolayısıyla yukarıda sayılan bütün özelliklere sahip bir yönetici bulunmadığında yöneticilik işinin kimler tarafından yürütüleceği konusunda bilgi vermeyi ihmal etmeyen Farabî, şehrin en azından ilk yöneticisinin yukarıda anlatıldığı üzere hem filozofluk hem de peygamberlik mertebelerine sahip olması ve devletin yönetileceği şer'i hükümleri/ yasaları koymasına gerektiğini söyledikten sonra ilk yöneticinin ardından gelenlerin belli şartları taşımaları kaydıyla ilk başkanın şeriatına uygun olarak devleti yönetebileceğini ifade etmektedir. Buna göre yöneticilik yapacak bir peygamber bulunmadığında çocukluğunda ve gençliğinde yukarıda sayılan on iki haslete sahip olan birinin olgunlaştığında şu altı özelliğe sahip olması durumunda devleti yönetebileceği belirtilmektedir:

1- Filozof olmak.

2- İlk başkanın/ başkanların yasalarını ve uygulamalarını bilmek ve bunlara uyma konusunda kararlı olmak.

3- Takip ettiği yasalarda hakkında hüküm bulunmayan konularda ilk başkanın/ başkanların gittiği yoldan ayrılmamaya çalışarak doğru şekilde hüküm verme konusunda başarılı olmak.

4- Kendi devrinde ortaya çıkan meseleleri doğru hükümler koyarak çözüme kavuşturma konusunda yetenekli olmak.

⁵⁷ Farabi, Medine, s. 202.

5- İnsanları İlk başkan/ başkanlar ve onlardan sonra gelerek, onların yolundan ayrılmamış olan yöneticilerin uygulama ve hükümlerini insanlara benimsetme konusunda başarılı olmasına imkan verecek hitabet yeteneğine sahip olmak.

6- İyi bir savaşçı olabilecek dayanıklılığa ve bilgiye sahip olmak.⁵⁸

Yukarıda sayılan özellikler farklı insanlarda bulunduğu bir filozof diğeri altı özelliğe sahip iki kişi tarafından veya her biri bu özelliklerden birer tanesine sahip altı kişi tarafından devletin yönetilebileceğini söyleyen Farabi yöneticinin sahip olması gereken özellikleri her ne kadar esnetse de filozof başkandan vazgeçmeye yanaşmamaktadır. Ona göre devletin, bir filozof tarafından veya içlerinde filozof olan bir grup tarafından yönetilmemesi durumunda ayakta kalması mümkün değildir.⁵⁹

⁵⁸ Farabi, Medine, s. 204.

⁵⁹ Farabi, Medine, s. 204.

2. BÖLÜM

NASİRÜDDİN TÛSÎ’NİN SİYASET FELEFESİNDE DEVLET BAŞKANI

1. Siyaset Felsefesi İlmi ve Önemi

Ahlak-ı Nasırî adlı eserinde siyaset felsefesini toplumu yetkinliğe ulaştıracak tümel yasaları tespit etme sanatı olarak tanımlayan Tûsî ona sanatlar arasında en üstün makamı layık görmektedir. Ona göre Siyaset felsefesi sayesinde insanların birbiriyle yardımlaşmalarının en ideal yöntemini tespit edebilir, böylece toplumu refaha kavuşturabiliriz. Hatta bu sanat sadece idareciler tarafından değil herkes tarafından öğrenilmeli, böylece umumun yararına olan ideal yardımlaşma biçimi yaygın olarak uygulanmalıdır. Aksi takdirde toplum dengesi zarar görecektir ve zulüm ortaya çıkacaktır. Böylece siyaset ilminin ürünü “*âleme iyiliklerin yayılması ve insan kudreti ölçüsünde kötülüklerin giderilmesi*” olmaktadır.⁶⁰

Aynı eserde siyaset sanatının diğer sanatlar arasındaki seçkin yeri ise şöyle anlatılmaktadır: “Her bir sanat sahibi sanatını iyi veya kötü olması yönünden değil , o sanata olan ilgisi yönünden inceler. Örneğin tabip el tedavisine el için bir denge (itidali) elde etmek açısından bakar; ta ki el, bu dengeyle sınıksız tutmaya kadir olsun. Onun sınıksız tutmasının iyilikler veya kötülükler kabilinden olmasına önem vermez. Ama siyaset sanatının sahibi diğer sanatların sahiplerinin fiil ve amellerinin bütününe iyi veya kötü olmaları açısından bakar. Binaenaleyh bu sanat bütün sanatların başıdır ve bunun diğer sanatlarla bağlantısı metafiziğin diğer ilimlerle bağlantısı gibidir”.⁶¹ Ayrıca Tûsî ,siyaset sanatının erbabı olan kişinin tıpkı ehil bir tabibin insanı vücudundaki hastalıkları giderip sıhhate kavuşturması gibi toplumsal hayatın sıhhatini bozan şeyleri

⁶⁰ Tûsî , Ahlâk-ı Nasırî s. 243

⁶¹ age, s. 242

giderebileceğini ve gerçek dengeyi (İ'tidal-i Hakiki) sağlayacak önlemleri alabileceğini ifade etmektedir.⁶²

2. Toplum Anlayışı

İnsanlar tıpkı maddi âlemin diğer türleri gibi birçok açıdan başka varlıkların yardımına ihtiyaç duyarlar. Varlık hiyerarşisinde maddi varlıklar arasında en üst seviyeye sahip olan insan, diğer varlıklardan farklı olarak kendisinden üstün varlıklara hizmet etmemekte; buna mukabil kendi türünden ve daha aşağı varlıklardan faydalanmaktadır. Unsurları, madenleri, bitkileri ve hayvanları kendi faydası için kullanma yetkisine ve yeteneğine sahip olan insan, bunun yanı sıra kendi türü içerisinde de yardımlaşarak yetkinliğe ulaşma yolunda ilerler.⁶³

İnsanın kendi türünden yardım alması vazgeçilmez bir gerekliliktir. Nitekim insanlar kendi aralarında yardımlaşmadıkları takdirde daha aşağı varlıklardan da azami miktarda faydalanamazlar. *“Eğer her bireyin kendi yiyecek giyecek mesken ve silahını düzenlemesiyle meşgul olması gerekseydi, ilk önce marangozluk ve demircilik gereçlerini elde etmesi, sonra onlarla ziraat, hasat, öğütme, yoğurma, eğirme, dokuma ve diğer meslek ve sanatların gereç ve araçlarını hazırlaması ancak ondan sonra bu önemli işlerle meşgul olması gerekirdi. Açıkçası onun ömrü yemek yemeden bu süreye yetmezdi. Ve zamanını eğer bu işlere dağıtmış olsaydı bu bütünden herhangi birinin hakkını vermeye kadir olamazdı.”*⁶⁴ Bu durum insanların birbirinden farklı işlerle uğraşarak uzmanlaşması, yaptıkları işlerle kendi ihtiyaçlarından daha fazlasını üreterek başkalarına sunması ve karşılığında diğer insanların ürettiği şeyleri alması yoluyla sağlanacak daha işlevsel bir düzeni zorunlu kılmaktadır. İnsanların yetenek ve yönelimlerinin birbirinden farklı olması da birbirinden farklı işlerle meşgul olmalarını kolaylaştırmaktadır. İlâhî hikmet insanın ihtiyaç döngüsünün gerçekleşeceği şekilde tecelli etmiş ve bireyleri farklı özelliklerle donatmıştır. Ayrıca İnsanların akıl, zenginlik, güç gibi üstünlük sağlama sebebi olan özellikler açısından da birbirinden farklı olması yine ilâhî hikmetin gereğidir. Zira herkesin aynı miktarda zengin veya fakir olması veya aynı akıl gücüne sahip olması durumunda toplumsal düzenin sağlanması mümkün olmaz.

⁶² age , s. 242

⁶³ age , s. 236

⁶⁴ age, s. 238

İnsanlar doğaları gereği yardımlaşmak zorunda oldukları için bir arada yaşamak durumundadırlar. Bir topluluğun yukarıda anlatıldığı gibi iş bölümünü gerçekleştirerek yaşamını kolaylaştırmasına temeddün (toplumsallaşma) denir. Temeddün bilindiği üzere medîne (şehir) kelimesinden türemiştir. Şehir, çeşitli meslek ve sanatlarla geçinmenin sebebi olan yardımlaşmayı sürdüren bireylerin bir araya gelme yeridir.⁶⁵ Burada söz konusu olan insanların bir araya geldiği yer değil, aralarında temin ettikleri iş bölümü ve yardımlaşma sistemidir. Bu sistemi sağlayacak olan şey birbirinden farklı işlerle uğraşan insanların varlığından ibaret değildir. Nitekim insanlar birbirinden farklı amaçlara sahip oldukları için aralarında anlaşmazlıklar, husumetler ortaya çıkacaktır. Güçlü olan herkesi kendi kölesi yapmayı, hırslı olan herkesin ürettiği şeyleri elde etmeyi isteyecektir. Dolayısıyla bir araya gelmiş insanların arasındaki ilişkileri adalet esasına göre düzenleyecek ve onların arasında layık olduğu işleri paylaşarak hak ettikleri karşılıklara ulaşmalarını sağlayacak bir idareye ihtiyaç vardır. Bu idareye “siyaset” denir. Yönetim için kanuna (namus), Yöneticiye (hakim) ve paraya ihtiyaç vardır.⁶⁶

Kanunun ortaya çıkıp yerleşmesinde ihtiyaç duyulan kişiye Sahib-i Kanun ya da Şâri’ (şeriat, yasa koyan) denir . Onun tesis ettiği kanuna ise şeriat denir. Bu kişiler ilahi bir ilhamla diğer insanlardan ayırt edilirler. Onların koyduğu kanun ile birçok topluluk uzun yıllar idare edilebilir. Fakat bunu sağlayacak yani kanunu koruyup uygulanmasını sağlayacak yöneticilere her devirde ihtiyaç vardır. Bu türden yöneticilere mutlak hükümdar, imam, devlet adamı, âlemin idarecisi gibi isimler verilmiştir. İmamlar da ilâhî bir ilhamla diğer insanlardan ayırt edilmektedir. Bu tarz yöneticilerin mutlaka topluluğun başında bulunması gerekmez . Burada kastedilen liyakat sahibi olmalarıdır. Bu tarz kişiler, topluluklardan iltifat görmese dahi o yöneticiliğe layık olmaları itibariyle imam durumundadırlar. Bir yerde yönetim onların yerine başkaları tarafından sağlanıyorsa orada zulüm baş gösterecek demektir.⁶⁷ Bu konu devlet başkanlığı bahsinde işleneceği için burada bu kadarıyla yetiniyoruz.

2.1. Toplumun Yapısı

Nasîruddin Tusî’nin siyaset düşüncesinde Toplum aile, mahalle, şehir, millet (ümme), âlem gibi en küçük toplanma biçiminden başlayarak birbirini kapsayan kategorilerden

⁶⁵ age , s. 239

⁶⁶ age , s. 240

⁶⁷ age, s. 243, 244

oluşan hiyerarşik bir bütün olarak kabul edilir. Her topluluğun bir yöneticisi vardır. Mahallenin ailelerden oluşması ve her ailenin mahallenin bir parçası olması gibi ailelerin reisleri de mahalle başkanına nispetle yönetilen durumundadır. Ayrıca sözgelimi bir sanatta veya ilimde zorunlu olarak kurulan usta-çırak, hoca-talebe ilişkisi de söz konusu yönetimin kapsamındadır. Her başkan yöneticisi olduğu topluluğu oluşturan alt birimlere nispetle yöneten (reis) olduğu gibi kendisi de tabi olduğu üst birimin mensuplarına nispetle yönetilen (mer'us) olur ve böylece yöneten-yönetilen bağı alemin başkanına (reis-i rüesa) kadar uzanır. Âlemin başkanı bütün toplulukları tabibin bireyin parçalarını incelemesi gibi inceler. Bu denetim her bir başkan tarafından da kendi yönetiminde olan topluluğa uygulanır. Böylece hem bireylerin kendi faydaları hem de toplumun maslahatı açısından en uygun dengeye ulaşılmaya çalışılır.⁶⁸

Tusî böylesine bütünlüklü bir yapı olarak tasarladığı toplumu insanlık için çok değerli görmekte ve ona dahil olmayı tercih etmeyen birey ya da grupları -bunu yetkinleşme uğruna yapsalar dahi- erdemsizlikle suçlamaktadır. Çünkü muhtaç olduğu halde kendi türünün yardımını reddetmek ve topluma sağlayabileceği yardımı ondan esirgemek haksızlık ve zulümdür. Kendilerinde kuvve halinde bulunan erdemsizlikleri fiil haline geçirme ihtimallerini ortadan kaldırmak amacıyla uzlete çekilen insanların erdemli kişiler olarak kabul edilmesi de mümkün değildir. Nitekim İffet; cinsel ilişki ve yeme içme faaliyetlerini tamamen kesmeyi değil bunlarda aşırılıktan kaçınmayı ifade eder. Aynı şekilde adalet kişinin görmediği insanlara zulmetmemesi değil, ilişki içerisinde olduğu kişilere karşı insafli olmasını gerektirir. Neticede erdem; yapılmaması gereken işleri yapma, yapılması gereken işleri yapmama imkânı mevcut olduğunda söz konusu olabilir.⁶⁹

2.2. Toplumsal Bir Erdem Olarak Sevgi

İnsanlar yetkinleşme ihtiyacı duyacak şekilde yaratılmışlardır. Yetkinleşmek ise insan için ancak kendi türüyle bir arada yaşaması durumunda mümkün olmaktadır. Bu sayede insan kendi türünden olanlarla yardımlaşarak ihtiyaçlarını karşılama ve onlarla etkileşerek erdemlerini geliştirme fırsatı bulacaktır. Dolayısıyla insanın yaratılışında olan yetkinleşme ihtiyacı onu toplumsallaşmaya yöneltmektedir. Bu yöneliş ise

⁶⁸ age, s. 244

⁶⁹ age, s. 245, 246

insanlarda bir arada yaşama arzusu olarak ortaya çıkmaktadır. Sevgi (muhabbet) kavramı işte bu arzuyu ifade etmektedir.⁷⁰

Muhabbetin her bireyde ve toplumda aynı oranda bulunamayacağı açıktır. Nihayetinde o bir erdemdir ve insanlar erdemlilikte eşit değillerdir. Dolayısıyla sevginin yeterli olmadığı durumlarda bir arada yaşamayı mümkün kılan başka bir erdeme ihtiyaç vardır. Bu erdeme adalet denir. Sevgi adalete tercih edilen, ondan daha üstün bir erdemdir. Çünkü sevgi doğal bir birlikteliği (ittihâd-ı tabii) inşa etme başarısı gösterebilirken adalet yapay, zoraki birliktelikler (ittihâd-ı sînâî) oluşturur. Yapay olan şeyler doğal olana benzetilen şeyler olduğundan yapay olanın doğal olana tâbi olduğu kabul edilmektedir.⁷¹”Anlaşıldı ki insani erdemlerin en olgunu olan adalet insan cinsi arasında sevgi ve muhabbet olmadığı için düzen ve intizamı koruma ihtiyacından doğmuştur. İnsanlar arasında sevgi olsaydı, insafa ve insafsızlığa (diğer bir deyişle adalete yargı ve yargıca) ihtiyaç olmazdı.”

Sevgi insanlara mahsus erdemlerden biridir. İnsan dışındaki varlıkların birleşme ve ayrılma yönelimleri sevgi kapsamında değerlendirilmez. Cansız varlarda olan böylesi yönelimlere çekme ve itme, hayvanlarda olanlara ise ülfet, ünsiyet ve vahşet adı verilmektedir. Sevgi, ancak içinde düşünme kuvvesinin de bulunduğu bir yönelim gerçekleştiğinde söz konusu olabilmektedir. “Mademki sevginin hakikati, arayanın tasavvurunda kendisiyle birleşmenin yetkinlik olduğu bir şeyle birleşimi aramadır ve dediğimiz gibi her bir var olanın yetkinliği ve üstünlüğü kendisine taşmış olan bir birliğe (vahdet) göredir, o halde sevgi, üstünlük (şeref) , erdem ve yetkinliği aramadır ve bu arama onda ne kadar çok olursa, onun yetkinliğe arzusu daha çok ve ona erişmek kendisine daha kolay olur.”⁷² Tusi ayrıca ismini vermediği bir takım bilgilerden iktibasla insana mahsus olan sevgi erdeminin az veya çok olmasının insanların yetkinlik – noksanlık durumları açısından belirleyici olduğunu ifade etmektedir.

2.2.1. Sevginin Çeşitleri

Tusî insana mahsus bir erdem olarak kabul ettiği sevgiyi öncelikle iradi ve doğal olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Doğal sevgi fitrî olarak insanın kendisinde hazır bulunduğu sevgiye denir. Annenin evladına olan sevgisi bu türden bir sevgidir. İradi sevgi ise

⁷⁰ age, s. 247

⁷¹ age, s. 247

⁷² age, s. 248

sebebine bağılı olarak dört ayrı gruba ayrılır. Bunlar çabuk bağlanıp çabuk ortadan kalkan sevgi (serü'l-akd ve'l-inhilal), geç bağlanıp çabuk ortadan kalkan sevgi (batü'l-akd seriü'l-inhilal), çabuk bağlanıp geç ortadan kalkan sevgi (serü'l-akd batü'l-inhilal) ve geç bağlanıp geç ortadan kalkan sevgi (serü'l-akd ve'l-inhilal) olarak gruplandırılır. Sevginin sebebi denirken insanın dünyadaki yapıp etmelerinin karşılığında elde etmeyi amaçlayabileceği temel talepler (metalip) kastedilmektedir. Bunlar lezzet ,menfaat ve iyilik olarak sıralanmaktadır. Bu üç sebebin birleşmesiyle ortaya dördüncü bir sebep çıkmaktadır. Böylece sevgi türlerini belirleyen dört sebep ortaya çıkmakta ve bu sebepler aşağıda anlatıldığı üzere sevginin ortaya çıkıp ortadan kaybolma süresinde belirleyici olmaktadır.

Lezzet: Sebebi lezzet olan sevgi çabuk ortaya çıkmakta ve çabuk kaybolmaktadır. Nitekim lezzetin doğası böyledir. Çok susamış biri su içmeyi ister ve su içmekten büyük keyif alır fakat bir miktar su içtikten sonra isteğinin ortadan kalkmasının ötesinde su görmek istemeyecek duruma dahi gelebilir. Lezzetteki değişkenlik ve çabuk ortaya çıkıp karşılanınca çabucak ortadan kalkma niteliği onun sebep olduğu sevgiye de yansımaktadır. Süreklilik ve zeval sebepten sebepliye sirayet eder.⁷³ Gençler ve genç tabiatlı insanlar arasındaki arkadaşlıklar genelde lezzet sebebiyle oluşan arkadaşlıklardır. Onların kısa süreler içinde arkadaşlıklar kurup bozduklarına şahit olabilmekteyiz. Bu bağlamdaki arkadaşlıklar uzun sürse dahi bu ancak tarafların lezzetin devamına olan güvenlerinden kaynaklanabilir.

Menfaat: Menfaatin sebep olduğu bir sevginin ortaya çıkması uzun zaman alsa da uzun sürmemesi, çabuk ortadan kalkması beklenir. Çünkü menfaat elde edilecek şeyler zor bulunmasına rağmen kolay kaybedilen şeylerdir. Buna ticari ilişkileri örnek verebiliriz. Menfaat sebebiyle oluşan sevgiye ise yaşlılar arasında kurulan arkadaşlıklar örnek verilebilir. Yaşlıların arkadaşlıkları genelde menfaat arama üzerine kurulur. Eğer menfaat ümidi ortadan kalkarsa arkadaşlık da onunla birlikte kaybolur.

İyilik: İyiliğin sebep olduğu sevgi erken ortaya çıkıp geç ortadan kalkmaktadır. Erken ortaya çıkmasının sebebi iyi insanların birbirini rahatlıkla tanıyabilmesinden kaynaklanır. Geç ortadan kalkması ise iyiliğin mahiyetinde gerçek bir birlik olmasındandır. Buna hayır için kurulmuş bir vakfın samimi gönüllülerini örnek verebileceğimizi düşünmekteyiz. İnsan yaratılışına uygun dolayısıyla geçici olmayan bir

⁷³ age, s. 249.

amaç birliği insanları uzun süre bir arada tutabilmektedir. Bu türden bir sebeple bir araya gelmiş insanların arasındaki sevgi de amacın güzelliğine binaen geçici ve zayıf bir sevgi olmayacaktır. “İyilik ehlinin arkadaşlığının sebebi sırf iyilik olduğu için ve iyilik sabit , değişmez bir şey olduğundan iyilik sahiplerinin sevecenlikleri (meveddat) değişim ve zevalden korunmuştur.”⁷⁴

Üç sebebin birleşimiyle oluşan sevginin ise hem ortaya çıkması hem de ortadan kalkması geç olacaktır. Çünkü içinde sebep olarak hem iyilik hem de menfaat vardır. Menfaat sevginin ortaya çıkmasının çabuk olmasını engelleyecek iyilik ise onun çabuk ortadan kalkmamasına sebep olacaktır.

Sevginin ifratı olan aşk hususi bir dostluğu ifade eder ve ancak iki kişi arasında olabilir. Aşkın ortaya çıkış sebebi yukarıda sayılan sebeplerden (metalip) birincisi olan lezzet veya üçüncüsü olan iyilik olabilir. Fakat menfaat yalın halde de birleşik sebebin bir parçası olarak da aşkın sebebi olamaz. Dolayısıyla aşk ya lezzet aramanın aşırılığından ya da iyilik aramanın aşırılığından ortaya çıkmaktadır. Lezzet aramanın aşırılığından kaynaklanan aşk yerilmeye layık bir sevgi türü iken, iyilik amacının aşırılığından kaynaklanan aşk her türlü övgüyü hak etmektedir. Aşk üzerine söz söyleyenlerin onu yüceltme ve aşağılama konusundaki ihtilaflarının sebebi bu iki aşk türünü birbirine karıştırmalarındandır.⁷⁵

İnsanda diğer varlıklarda bulunmayan ilahi bir cevher bulunmaktadır. Bu cevher kendisinden doğduğu ve dolayısıyla benzeştiği cevherle birleşme potansiyeline ve arzusuna sahiptir. Son derece ifrat bir sevgi türü olan ve çılgınlığa benzeyen bu arzulara tam aşk, ilahi aşk isimleri verilmektedir. İnsana ait bir hususiyet olan ilahi cevherin kaynağıyla birleşme arzusu, başka varlıklarda bulunmayan özgün bir lezzetin de sebebi olmaktadır. İnsan diğer varlıklarla ortak olan lezzetlerinden uzaklaştıkça kendisine has olan bu lezzeti arzulamaya başlar. Doğru şartlarda gerçekleştirildiğinde bu arzular Tanrı'nın nurlarının insana taşması ve insanın gönül gözüyle Tanrısal tecellileri seyretmesi şeklinde olur. Böyle bir noktaya gelindikten sonra kişi için bedenini terk etmek veya onunla devam etmek arasında çok bir fark olmaz. Dünyevî zevklerin kişiyi esir alması imkansız hale gelir. Çünkü o hiçbir dünyevi zevkle mukayese edilemeyecek bir lezzeti terennüm etmektedir. Fakat yine de bahsedilen

⁷⁴ age, s. 251

⁷⁵ Nasîruddin Tusî, Ahlak-ı Nasîrî, Çev Prof Dr Andulvehap Taştan, Fecir yayınları, Ankara, 2005. 255, Tusî, s. 250

birleşimin kemal noktasına gelebilmesi için insanın dünyevi özelliklerinden tam olarak arınması, tümel ayrılığını gerçekleştirmesi (mufarrakat-ı külli, ölüm) gerekmektedir. Çünkü arınmanın tam olarak gerçekleşmesi için insanın fani hayatını tamamlaması gerekir.

Nusiruddin Tusi ilahi aşkın teorik boyutunu anlatırken bir takım alıntılar yaparak şöyle söylemektedir: İlk filozof (Hakîm-i evvel, Aristoteles) bu konuda Ebraklitus'un (Heraklitos'un) şöyle dediğini nakletmiştir: "farklı şeylerin birbirleriyle tam bir benzeşim (teşâkül) ve biraradalıkları bulunamaz, fakat benzeşen şeyler birbirleriyle sevinen ve birbirlerini arzulayan olurlar." Bu sözlerin şerhinde şöyle söylenmiştir: Yalın cevherler benzeşen ve birbirlerini arzulayan olduklarından, biraradalık gösterirler. Aralarında gerçek bir birlik meydana gelir ve başkalık(ortadan) kalkar; çünkü başkalık, maddi şeylerin gereklerindedir ve maddi şeyler için bu sınıf biraradalık (söz konusu) olamaz. Eğer onlarda bir arzu ortaya çıkar da onlar, bir biraradalık türüne meylederlerse, buluşmaları zatlarda ve hakikatlerde değil, uçlarda ve yüzeylerde olur; bu buluşma bitişme(ittisal) derecesine erişmez, dolayısıyla ayrışmayı gerektirir.⁷⁶

Kendisini dünyevi lezzetlerden sıyırmış olan insanların birbirine olan sevgisi de tehditlerden korunmuş olmaktadır. Çünkü birbirinden farklı mizaçlarda olan insanların lezzet konusundaki yönelimleri de birbirinden farklı olmaktadır. Lezzetle mümkün olduğunca ilişkisini kesmiş insanların ortak noktası olan iyilikte ise farklılık olmadığından ihtilaf da ortaya çıkmamaktadır. Böyle bir sevgi her türlü tehditten korunmuş olur. İdeal sevginin bu şartlarda gerçekleşeceğini ortaya koyan Tusî, geçici olan sevginin ortaya çıkışını ünsiyet kavramına dayandırmaktadır. Ona göre insan ünsiyet kurabilen varlık anlamına gelmektedir. İnsanın temel özelliklerinden biri olan ünsiyet yadırganan değil takdir edilen bir niteliktir. Nitekim toplumun oluşmasına insanların bir araya gelmesine imkan sağlaması açısından son derece önemli olan ünsiyet geliştirilmesi gereken insani özelliklerdendir. Bunun sağlamak üzere şölenler, ziyafetler gibi bir çok adet tesis edilmiş ve bilge kişiler tarafından ünsiyeti harekete geçirecek tavsiyeler ortaya konulmuştur. Ayrıca din yine aynı hedefi gözeterek ibadetlerin bir arada yapılmasını teşvik etmektedir. Vakit namazlarını bir arada kılabilecek durumda olan köy ve mahalle sakinleri için beş vakit namazın cemaatle kılınmasının teşvik edilmesi, buna imkan bulamayacak olan şehir ahalisine Cuma

⁷⁶ age, s. 250

namazının büyük kalabalıklar halinde kılmaları için verilen sorumluluk hep aynı gayeye yöneliktir. Yine Bayram namazları ve hac ibadeti aynı amaca yönelik daha kapsamlı uygulamaları ifade etmektedir . Böylece köydeki en küçük topluluktan dünyanın her yerindeki Müslüman toplulunun tamamına kadar çeşitli ölçeklerde ünsiyeti harekete geçirecek ortamlar sağlanmış olmaktadır.⁷⁷

Tusi sevgi çeşitlerini ve sebeplerini ortaya koyduktan sonra sevgi hususunda yaşanan problemlerden ve sevgilerin ideal düzeninden bahsetmektedir. Yukarıda işaret edildiği üzere adaleti sevgi problemlerinin sigortası olarak görmekte ve ortaya çıkabilecek problemlerin adaletle önlenebileceğini iddia etmektedir. Lezzet ve menfaatten kaynaklanarak açığa çıkmış olan sevgiler her zaman bitme ve bozulma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Nitekim Lezzet taraflardan birinde diğerinden erken bitebilir. Aynı şekilde menfaat zamanla değişkenlik göstereceğinden onun üzerine bina edilmiş olan sevgilerin çift yönlü olarak muhafazası zordur. Sebebi birbirinden farklı olan sevgiler de vardır . Örneğin bir şarkıcının dinleyenlerini sevmesi menfaat beklentisinden kayaklanırken dinleyiciler şarkıcıyı eserlerinden lezzet almak amacıyla severler. Aynı şekilde aşık maşuğundan lezzet maşuk ise aşıktan menfaat ummaktadır. Tusiye göre en büyük rezilliklerin ve hoşnutsuzlukların temelinde bu sebep farklılıkları yatmaktadır. Lezzetin doğasında acele olduğu için aşık Maşuğa menfaat sağlamaya yanaşmaksızın lezzet beklentisinde acele etmekte bu durum da ardı gelmez sızlanmalar ve şikayetlere kapı açmaktadır. Bu türden sevgilere Levvame (kınanmış) sevgi adı verilmektedir. Esasında beklentilere bulaşmış olan sevgiler dengesiz ve problemlili olmaya mahkumdurlar. Hükümdar ile halk , zengin ile fakir, efendi ile köle arasındaki sevgiler de beklentilere dayandığından ve genellikle taraflardan biri beklentisini adalet ölçülerinde tutamadığından hoşnutsuzluklarla sonuçlanmakta veya eziyet halinde sürüp gitmektedir.⁷⁸

Tusi bilgelerden iktibasla “senin arkadaşın kişi olarak senden başkası olduğu halde gerçekte sen olan kişidir “ demekte ve ideal arkadaşlığı iyilik temelinde buluşan insanların uyumu olarak görmektedir. Böylece iyilik değişken olmadığından onun üzerinden kurulan arkadaşlıklar da bozulmaktan korunmuş olmaktadır. Babanın evladına olan sevgisi ise Tusi tarafından arkadaşlıklarında lütufkarlığını ön plana çıkartan hükümdarın yaklaşımına benzetilmektedir. Baba evladın ikinci sebebi olduğu

⁷⁷ age, s. 253

⁷⁸ age, s. 255

ve yetişmesinde büyük emekler sarf ettiği için onu kendi nefsinin sever gibi sevmekte, suretinin bir yansıması ve emeklerinin ürünü olan evladının öldükten sonra kendisini dünyada temsil edeceğini düşünmektedir. Evlat ise bütün bunların farkına kolaylıkla varamayacağından babasına karşı o kadar sevgi dolu olmaz. Tusi'ye göre anne babaya iyilik etmenin emredilmiş fakat evlada iyilik etmenin emredilmemiş olması bundan kaynaklanmaktadır. Nitekim anne baba zaten evladına iyilik etmeye gayretli olacaklardır.⁷⁹

Hükümdar tebaasına karşı evlat sevgisiyle; tebaa da hükümdara karşı baba, birbirine karşı ise kardeş sevgiyle yaklaşmalıdır. Böylece hükümdar halkına karşı vazifesi olan şefkat, sevecenlik, himaye, incelik (telattuf), yetiştirme (terbiye), sevgi, menfaati isteme, hoşlanılmayan şeyleri giderme, iyiliği çekme ve kötülüğü önleme ilkelerine uygun davranışlar sergilemiş olur. Halk ise hükümdara karşı itaat, nasihat, saygı ve tazimle; birbirlerine de ikram ve ihsanla muamelede bulunmuş olur.⁸⁰

Ahlakî Nasırî adlı eserinde sevgilerin birbirine olan üstünlüğüne dair bilgiler veren Tusî en üstün sevginin yaratılmışın yaratana olan sevgisi olduğunu söylemektedir. Yaratana karşı ideal sevgiye sahip olmanın yolu ilim sahibi olmaktan geçmektedir. "O'nu bilmeyen, O'nun nefse ve bedene ulaşan sürekli iyilik çeşitleri ve kesintisiz ihsan yönlerinin farkında olmayan birisinin (O'na karşı) sevgisi nasıl mümkün olur?" Üstünlük sıralamasında Allah sevgisinin ardından ana baba sevgisi gelmektedir. Çünkü onlar yaratıcının takdir etmesiyle insanın dünyaya gelmesinde ikinci sebep konumundadırlar. Aynı zamanda insanın yetişip gelişmesinde de en büyük etkiye sahip olanlar anne babalardır. Fakat eğitilmiş insanlar için öğretici sevgisi bu sevgiden daha üstündür. Nitekim babalar evlatlarının dünyaya gelmesi ve cismani gelişiminin sebebiyken öğreticiler onun nefsanî gelişimini sağlamaya çalışırlar. Bu yönüyle üstünlük derecesi bakımından öğreticiye karşı duyulan sevgi anne baba sevgisinin üzerinde Yaratıcı sevgisinin ise altındadır.⁸¹

İnsanın başkalarına dair kıymetli sevgiler beslemesi kendini sevmesiyle alakalıdır. Nefsinin yapısını bozarak onu kötülük sever hale getiren kişi nefsinin sevmemeye başlar. Çünkü nefsinde birbiriyle didişmekte olan zıtlıklar ona eziyet verir. Bu eziyetten kaçmak üzere kendisiyle baş başa kalmamanın yollarını aramaya koyulur. Geçici

⁷⁹ age, s. 257

⁸⁰ age, s. 257

⁸¹ age, s. 259

eğlenceler, aşağı lezzetler ona geçici bir rahatlama sağlayabilir. Kendisini nefsinde oluşmakta olan hastalıklardan habersiz tutacak arkadaşlıklar edinir. Ömrünü mutluluk olduğunu zannettiği geçici zevklerle geçirmeye çalışırken üstlendiği vebal ve karşılaşacağı azaptan habersiz yaşayıp gider. Erdemli iyiliksever insanlar ise hem yapısını bozup zıtlıklarla doldurmadıkları nefislerini severler ve insanlar tarafından sevilirler. Böylece onlar hem kendileri hem de başkalarıyla aldatıcı olmayan arkadaşlıklar kurarlar. Nefislerinde olan iyilik etraflarına kesintisiz olarak iyi ve güzel davranışlarda bulunmalarını sağlar. Kesintisiz iyilik ise ancak erdemli kişilerin yapabileceği bir şeydir. Geçici iyilikler kesintiye uğradıklarında sızlanma ve şikayetin sebebi olurlar. Kesintisiz iyilik ise sahibini insanların mutluluk kaynağı haline getirir.⁸²

2.3. Toplanma (Devlet) Çeşitleri

İnsanların çeşitli gerekçelerle bir araya gelerek oluşturdukları devletler farklılık göstermektedir. Tusî devleti oluşturan insanların özelliklerini ve bir araya geliş sebeplerini dikkate alarak muhtemel devlet çeşitleri hakkında bir kategorizasyon yapmaktadır. Ona göre devletler öncelikle erdemli devlet (medîne-i fâzıla) ve erdemsiz devlet (medîne-i gayrı fâzıla) olmak üzere ikiye ayrılmalıdır. Çünkü devletleri oluşturan insanların iradi fiilleri iyi ve kötü olmak üzere iki ana kısma ayrılmaktadır. Bütün, parçalarının özelliklerinin teker teker toplamından başka bir hükme sahip olduğuna göre, her ne kadar devleti oluşturan insanların özellikleri değişse de devlet bir bütün olarak üzerine hüküm bina edilebilecek bir yapıya sahiptir. Bu durum söz konusu kategorizasyonu mümkün kılmaktadır.

Erdemli devlet alt gruplara ayrılmamaktadır. Tusi'ye göre gerçeğin bir tane olması ve iyiliğin yolunun çeşitlenmemesi erdemli devletin de tek türden olacağı anlamına gelmektedir. Erdemsiz devlet ise sayısını net olarak belirleyemeyeceğimiz kadar farklı türlerde ortaya çıkabilmektedir.

2.3.1. Erdemsiz Devletler (Medine-i Gayrı Fâzıla)

Tusi erdemsiz devleti erdemli olandan, oluşma sebebini ve onu oluşturan insanların özelliklerini gerekçe göstererek ayırdığı gibi bütün alt sınıflandırmasını da aynı gerekçeleri dikkate alarak gerçekleştirmiştir. Buna göre erdemsiz devletler cahil, fasık ve

⁸² age, s. 261

sapkın olmak üzere üç ana kısma ayrılmakta ve bunlar da kendi içinde çeşitlenmektedir.⁸³

2.3.1.1. Cahil Devlet

Cahil devletler düşünme (Nutk) kuvvesini kullanmaktan yoksun olan insanların diğer kuvvelerinden birisinin etkisiyle toplanmaları neticesinde oluşmaktadır . Bu türden olan devletler yalından karmaşığa doğru zorunlu toplanma (içtima-i zarurî), aşağılık toplanması (ictimâ-i nezâlet), bayağılık toplanması (içtima-i hisset), asalet toplanması (içtima-i keramet), zorba toplama (ictimâ-i tagallubî), özgürlük toplanması (ictimâ-i hürriyet) şeklinde altı alt başlıkta toplanmaktadır.⁸⁴

2.3.1.1.1. Zaruri Devlet

Yeme, içme, giyinme gibi insanın hayatını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu en temel şeyleri temin etme konusunda yardımlaşmayı sağlamak üzere bir araya gelmiş insanların oluşturduğu devletler zaruri devletler olarak adlandırılmaktadır. Zaruri devletlerde bu yardımlaşma ihtiyaçları temin için başvurulmuş tarım, hayvancılık, avcılık gibi meşru yollarda olabildiği gibi hırsızlık, dolandırıcılık gibi gayri meşru yollarda da olabilmektedir. Zaruri devletlerde Temel ihtiyaçları temin için akla gelebilecek yöntemlerin yalnızca bir tanesine yönelik faaliyetler icra edilebilir. Söz gelimi tarım toplumunun oluşturduğu bir zaruri devletten bahsedebiliriz. Bunun yanı sıra temel ihtiyaçları kazanmaya yönelik bütün faaliyetlerle ilgilenen kesimlerin mevcut olduğu (müstemci) devletler de zaruri devlet kategorisinde yer almaktadır. Bu tarz devletlerin başkanları ihtiyaçları temin yolunda başarılı, insanları iyi organize ederek yüksek faydayı elde etmeyi kolaylaştıran veya zengin olup insanlara azık dağıtan kimseler olabilir.⁸⁵

2.3.1.1.2. Aşağılık Devlet

Zenginlik devleti olarak da isimlendirilebilecek olan aşağılık devletlerde servet biriktirme en temel amaç olarak kabul edilmiştir. Hayatın devamını sağlayacak zaruri ihtiyaçların temininin dışında malların harcanmaması esastır. Altın , gümüş , erzak biriktirme amacıyla ticaret , kiralama , tarım, avlanma, haydutluk gibi işlerle meşgul olurlar. Daha fazla mal biriktirme hususunda yardımlaşmak üzerine bir arada bulunan

⁸³ age, s. 277

⁸⁴ age, s. 277

⁸⁵ age, s. 277. 278.

toplumların oluşturduğu aşâğılık devletlerde servet biriktirme, malları koruma ve zenginliği elde etme konusunda mahir olan kişiler başkan olmaktadır.⁸⁶

2.3.1.1.3. Bayağılık Devleti

Haz devleti olarak da isimlendirilen bayağılık devletinin toplumu hazzı amaç edinmiş insanlardan oluşur. Bayağılık devletinde insanlar yiyeceklerden içeceklerden kadınlardan ve haz veren her türlü eğlence ve oyundan zevk almak amacıyla faydalanır. Onları bir arada tutan şey haz üzerine ayırdımlaşmalarıdır. Devletin başkanı haz elde etme araçlarından en iyi düzeyde istifade edebilen ve insanlara bu konuda yardım edebilen kişi olur . İnsanların cahil devletler arasında en fazla imrendiği halk bayağılık devletinin halkıdır. Nitekim onlar temel ihtiyaçlarını karşıladıktan ve zenginlik elde ettikten sonra haz elde etmeye yönelebileceklerinden dolayı ilgi çekici bir hayat sürmektedirler.⁸⁷

2.3.1.1.4. Asalet Devleti

Aristokrasi olarak da adlandırabileceğimiz bu devlet biçiminde halk ve yöneticiler çeşitli sebeplerle elde edilebilen asalet üstünlüğünü elde etmeye çalışır. Genel amaç asalet elde etmek olunca aynı düzeyde veya farklı düzeylerdeki insanlar açık veya gizli hatta belki kendilerinin da farkında olmayacağı biçimde asalet elde etmede yardımlaşır. Eşit seviyedeki iki kişiden biri diğere asaletini artırmaya yönelik bir katkıda bulunurken aynı desteği karşıdan beklemektedir. Ya da farklı seviyelerdeki insanlar aralarındaki kudret, asalet farkına bağlı beklentilerle birbirlerinin üstünlüğüne katkıda bulunmakta, bunu bir çeşit borç- alacak meselesi gibi görebilmektedir. Kişiyeye asalet sağlayan şeyler şu şekilde sıralanabilir:

- 1)- Zenginlik
- 2)- Lezzet ve eğlence araçlarının yardımı
- 3)- Zahmetsizce zorunlu miktardan daha fazla her yönden faydalanılabilir şey elde etme gücü
- 4)- Sahip olduğu ilk üç imkandan insanları faydalandırma

Cahil devletlerin halkalarının çoğu zorbalık(galebe) ve soyluluğu (haseb) da asalet sağlayıcı sebepler olarak görmektedir. Zira zorbalar kendisine kimsenin kötülük

⁸⁶ age, s. 278.

⁸⁷ age, s. 278.

yapamadığı ve istediği kişiye kötülük yapabilme gücüne sahip kimseler olarak görülür. Bu cahil toplumlar tarafından imrenilecek bir özelliktir. Herhangi bir sebepten dolayı rakiplerine galip gelmeyi başarabilen insanlar asaletlerini de yükseltmiş olur. Soyluluk ise bahsedilen yollardan herhangi biriyle elde edilmiş asaletin miras olarak nesilden nesile aktarılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Ataları asalet sağlayan işler yapmış kimseler asil sayılmakta benzer faydalar onlardan da beklenmektedir.

Aristokrasi devletinin başkanı asalet bakımından en yüksek seviyeye sahip olan kişidir. Asalet sağlayıcı sebeplerin en fazlasına sahip olan başkan insanlara zenginlik açısından veya diğer yönlerden fayda sağladığı zaman –ki ondan beklenen de budur-onun amacı zenginleştirmek güçlendirmek veya eğlendirmek gibi dolaysız sonuçlar değil asalet bahşetmek ya da cömertlik göstermek olur. Aynı şekilde kendi eylemleri de her ne kadar gücünü artırmaya, zenginleşmeye veya başka yönlerden fayda elde etmeye yönelik olsa da asıl amacı asaletini, saygınlığını artırmak olmaktadır. Kendisine tâbi olan halktan veya alt ettiği bir düşmandan elde ettiği zenginliği asaletini artırmak için harcayan başkan elde ettiği asalet sayesinde yeni köleler ve zenginlik elde etmekte ve böylece sahip olduğu devlet ve saygınlık kendisi öldükten sonra çocuklarına miras olarak kalmaktadır.

Asalet devletinin başkanları kıyafetler, süslemeler, cins binek hayvanları gibi şeylerle insanların nezdindeki yüceliğini artırmaya çalışır. Perdeler ardında durarak kendisini halktan ayırır. Böylece halk nezdindeki heybeti artar. Kendisine yakın olan insanlara mertebelerine göre zenginlik ve kendi asaletinden bir payeyi temsilen kıyafetler, binekler, ünvanlar vererek insanlar arasında hiyerarşi oluşturur. Herkes bulunduğu seviyeyi yükseltmek için başkanla yakınlık kurmaya çalışır. Asalet devletinin mensupları kendilerini erdemli diğer devletlerin halklarını ise cahil kabul ederler. Gerçekte de cahil devletler arasında erdemli devlete en çok benzeyen devlet asalet devletidir. Aristokrasi devletlerinde asalet dengesi bozulup ifrat durumu ortaya çıktığında devlet despotlar devletine dönüşür.⁸⁸

2.3.1.1.4. Zorbalık Devleti

Tiranlık da diyebileceğimiz zorbalık devleti başkalarına baskın gelme isteğinde olan insanların bu hususta yardımlaşmak üzere bir araya gelmeleriyle orta çıkar. Zorbalığı isteme konusunda ittifak halinde olan tiranlıklarda halkın zorbalığı isteme sebeplerinde

⁸⁸ age, s. 280.

farklılık görülebilir. Zorbalık kan dökme arzusuyla, zenginlik elde etmek için veya başkalarına üstün gelme isteğiyle tercih edilebilir. “Onların lezzeti (başkalarını) yenmede ve alçaltmadadır; bu sebepten herhangi bir kimseyi yenmeksizin aranılan bir şeyi elde ettiklerinde o aranılan şeye iltifat etmeyip ondan vaz geçtikleri zamanlar olur.”⁸⁹

3. Devlet Başkanı

3.1. Devlet Başkanının Özellikleri

Nasîruddin Tûsî İslam felsefesi geleneğinde –özellikle siyaset felsefesiyle ilgili görüşlerinden büyük oranda faydalandığını belirttiği Farabi düşüncesinde – olduğu üzere devletleri temelde ikiye ayırdığı gibi (erdemli-erdemsiz) , onları yönetecek hükümdarların yöntemini de benzer bir ayrıma tabi tutmaktadır (Siyaset-i Fazıla-Siyaset-i Nakısa) . Başka bir isimlendirmeye Siyaset-i fazılanın (erdemli yönetim) uygulandığı yönetimlere “imamet”, siyaset-i nakısa (eksik yönetim) kapsamında kalan yönetim anlayışlarına da “tegallüb (zorbalık)” denilmektedir. İmametnin amacı halkı yetkinleştirerek mutluluğa ulaştırmaktır. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise adalete sınıksız yapışmaktan, tebaayı arkadaşları yerine koymaktan, devleti kamusal iyiliklerle (güvenlik (emn), huzur (sükun), karşılıklı sevecenlik (meveddet), adalet, iffet, lütuf, vefa vb.) doldurmaktan, ve şehvetlere kapılmamaktan geçmektedir. Zorbalık yönetiminin amacı ise insanları köleleştirmektir. İnsanların köleleştirilmesinin onları mutsuzluğa ulaştıracağı açıktır. Zorba yönetici zulümle hükmeder, tebaayı köle ve cariyeleri olarak görür, devleti kamusal kötülüklerle (kötülük, korku, ızdırab, zulüm (cevr), hırs, şiddet, vefasızlık (gadr), ihanet, maskaralık, gıybet vb.) doldurur ve şehvetlerine boyun eğer. Halk her iki durumda da hükümdarlarını örnek alır. Yöneticilerdeki ahlaki hasletler halk arasında da yaygınlık kazanmaktadır.” İnsanlar hükümdarlarının dini üzeredirler” sözü bu gerçeği ifade emektedir.⁹⁰

Hükümdar olmak isteyen kişinin bazı özelliklere sahip olması gerekir .Tûsî bu özellikleri yedi başlık altında toplamaktadır. Bunlar; zürriyet (übüvvvet), yüce gayelilik (uluvv-i himmet), görüş sağlamlığı (metanet-i re’y), Tam kararlılık (azîmet-i tamam), sabır, zenginlik ve uygun yardımcılarından ibarettir. Şimdi bunları kısaca açıklayalım.

⁸⁹ age, s. 281, 282.

⁹⁰ age, s. 290,291

Zürriyet: Soyluluk tarih boyunca insanlar için yönetici belirlemede önemli olmuştur. Toplumlar genellikle kendisini yönetecek olan hükümdarın daha önce büyük başarılar sağlamış kişilerin soyundan geliyor olmasını olumlu bir özellik olarak görmekte bu özelliği tercih sebebi olarak değerlendirmektedir. Tûsî'ye göre de soyluluk kolaylıkla insanların gönüllerini almaya ve onların gözünde itibar ve heybet uyandırmaya sebep olabilecek bir haslettir. Fakat bu etkisi teslim edilmekle birlikte soyluluğun hükümdarlık için zorunlu bir özellik olduğu söylenemez.⁹¹

Yüce Gayelilik: Hükümdarın kibir, şehvet, şöhret gibi bayağı amaçlar peşinde koşmamasını ifade eden yüce gayeliliğe ulaşılması için nefsanî kuvvelerin terbiye edilmesi, gazabın dengelenmesi ve şehvetin bastırılması gerekir.⁹²

Görüş Sağlamlığı: Hükümdarın doğru kararlar verebilmesini, ince fikirlere sahip olmasını ifade eden görüş sağlamlığı hasletine sahip olabilmek için geçmişte yaşanmış hadiselerden ibret alabilmek ve çokça araştırma yapmak gerekmektedir.

Tam kararlılık: Erkekerlin azmi (Azmü'r-ricâl) ve hükümdar azmi (azmü'l-mül^ük) de denilen tam azim erdemlere ulaşmada ve erdemsizliklerden uzaklaşmada kararlı olmayı ifade etmektedir. Tûsî bu hasleti diğerlerinin temeline koymakta ve şöyle söylemektedir: *Bu (tam kararlılık) sağlıklı görüş ile tam sebatın (sabır) bileşiminden hasıl olan bir erdemdir; hiçbir erdemi kazanma ve hiçbir erdemsizlikten sakınma bu erdem olmadan mümkün (müyesser) olmaz. Doğrusu iyiliklere ulaşmadaki hususun aslı bizzat budur ve hükümdarlar insanların ona en çok muhtaç olanlarıdır.*⁹³

Sabır: Zorluklara katlanmayı ve karar verdiği şeyleri yapmaya dair isteğini kaybetmemeyi ifade eden sabır, başarıya ulaşmak için çok önemlidir. Sabrın bu yönünü ifade eden bir beyit şu şekildedir:

Sabırlının isteğine ulaşması ne kadar da münasip;

Kapıları devamlı çalanın da içeri girmesi...

Zenginlik ve uygun yardımcıları : Hükümdarın zengin olması onu başkalarının zenginliğine muhtaç etmeyecektir. Bu bir hükümdar için oldukça önemlidir. Uygun yardımcıları ise onun meşguliyetini azaltacak ve yapmak istediği şeyleri gerçekleştirmesini mümkün kılacaktır. Bu iki haslet hükümdar olacak kişi için çok

⁹¹ age, s. 291

⁹² age, s. 291

⁹³ age, s. 291

önemli olmakla birlikte en baştan elinde hazır bulundurmamak zorunda olduğu şeyler değildir. Nitekim bunlardan önce zikredilen dört hasletin (yüce gayelilik, görüş sağlamlığı, tam kararlılık ve sabır) varlığı zenginlik ve uygun yardımcıları elde etmeyi sağlayacaktır.⁹⁴

3.2 Devlet Başkanının Belirlenmesi

Tusî devlet başkanının seçilip göreve getirilmesine dair her hangi bir mekanizma önermemektedir. Fakat onu diğer insanlardan ayıran özellikleri farklı bağlamlarda uzun uzun anlatmakta, söz konusu özelliklere sahip olan insanların herhangi bir devletin yöneticisi olmasa dahi başkanlığı hak eden kişi olduğunu, hükümdarlığın o kimselerin elinde olmamasının âleme düzensizlik ve zulüm getireceğini ifade etmektedir.⁹⁵ Tusî'ye göre başkanlık diğer insanlara nispetle ayırt edici bir özelliğe sahip olmayanların girişmemesi gereken son derece kritik bir vazifedir. Hatta o devlet yöneticiliği için ilahi bir seçilmişliği dahi gerekli görmekte, gerek kuralları belirleyecek olan Sahib-i Namus'un gerek onun tesis ettiği kanuna göre devleti yönetecek olan mutlak hükümdarın ilahî bir tercihe mazhar olması gerektiğini belirtmektedir.⁹⁶ Bu bağlamda Tusî'nin demokrasi benzeri sistemleri uygun görmediğini ifade etmek gerekir. Çünkü demokrasilerde yetki çoğunluğun desteğiyle elde edilir ve halkın çoğunluğunun devlet başkanı olma özelliklerine sahip birini seçeceğinin garantisi yoktur.

Devlet yönetimi için elzem kabul edilen üç şeyden biri olan kanun, Sahib-i Namus (şari') tarafından ortaya konur. Sahib-i Namusun ortaya koyduğu yasaya İlahî kanun (şeriat) denir. Nitekim devlet yönetiminde bazı meseleler için akli hükümlerde bulunacak bir hakîme, bazı meseleler için ise vaz edilmiş yasalara ihtiyaç vardır. Hakîm o yasalara bağlı kalarak ülkeyi yönetecek, gerektiğinde yasa üzerinde tikel tasarruflarda bulunacak ve akli hükümler ortaya koymada yetkili olacaktır. Bunları yapacak olan kişinin de ilahi bir ilham ile diğer insanlardan ayırt edilmiş olması gerekmektedir. Ona mutlak hükümdar (melik ale'l-ıtlak) denmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere Tusî, Sahib-i Namus derken peygamberi, mutlak hükümdar derken ise imamı kastetmektedir. Ona göre peygamberin şeriatı bildirmesi ve uygulamasıyla elde edilen kanun uzun yıllar imam tarafından kullanılabilmesi için her dönemde bir Sahib-i Namusun hazır bulunmasına ihtiyaç yoktur. Fakat o kanunu esas alarak devlete hükmedecek bir

⁹⁴ age, s. 292

⁹⁵ age, s. 242

⁹⁶ age, s. 241

hükümdara (imam) her zaman ihtiyaç vardır. Çünkü idare kesintiye uğrarsa düzen ortadan kalkacak ve türün kalıcılığı en yetkin şekilde gerçekleşmeyecektir. Hükümdar kanunu korumakla meşgul olmalı ve insanları onun ilkelerini ayakta tutmakla görevlendirmelidir.⁹⁷ Tusî'nin Sahib-i Namus ve İmamla isimlendirmeleriyle ortaya koyduğu Devlet başkanlığı görüşü Farabî'nin görüşleriyle büyük benzerlik taşımaktadır.⁹⁸ Fakat Farabî ilk başkandan sonra gelen ve onun yasalarına bağlı kalarak devleti yönetecek olan yöneticilerin ilahi bir ilham ile diğer insanlardan ayırt edilmesi gerektiği gibi bir şey söylememektedir.

3.2.1 Başkanlık Çeşitleri

Tusî'ye göret en büyük devlet başkanlığı için (riyaset-i uzmâ) ideal olan bütün gerekli özelliklere sahip bir mutlak hükümdarın devleti yönetmesidir. Mutlak hükümdarın alametlerini dört başlık altında toplayan Tusî, bu özelliklere sahip bir hükümdarın bulunamaması durumunda alternatif çözüm önerileri tavsiye etmektedir. Söz konusu özelliklerin birincisi hikmettir. Hikmet gayelerin gayesi olarak tarif edilir. İkinci sırada tam akletme gelmektedir. Tam akletme insanın gayesine ulaşmasını mümkün kılan bir özellik olarak açıklanır. Hükümdarın sahip olması gereken üçüncü özellik insanları yetkinleştirmek için ihtiyaç duyacağı iyi ikna ve hayal ettirme yeteneğidir. Dördüncü hükümdarlık işareti ise savaşma gücüdür.

a) Hikmet Başkanlığı (riyaset-i hikmet) : Yukarıda mutlak hükümdarın alametleri olarak sayılan özelliklerin bir kişide toplanması ve onun devleti yönetmesi durumunda ortaya çıkan yönetime hikmet başkanlığı denir. Hikmet başkanlığı, mutlak hükümdar alametlerine sahip birinin mevcut olması durumunda öncelikle tercih edilmesi gereken yönetim biçimidir.

b) Erdemlilerin Başkanlığı (Riyaset-i Efâdıl): Mutlak hükümdar alametlerinin hepsine sahip bir hükümdarın olmaması durumunda eğer söz konusu dört özellikten birer tanesine sahip dört kişi mevcut olursa onların ortaklaşa ama tek bir başkan gibi uzlaşarak devleti yönetmesi durumunda ortaya çıkan yönetim biçimidir.

c) Gelenek Başkanlığı (Riyaset-i sünnet) : ilk iki başkanlık türünün kurulması için gerekli olan özellikte insanlar bulunmadığı durumda, geçmişte hükümdarlık yapmış makbul hükümdarların uygulamalarından doğmuş gelenekleri iyi bilen birinin başkan

⁹⁷ age, s. 241, 242

⁹⁸ Farabî, Medine, s. 202, 204.

olması gerekir. Bu kişinin ayrıca iyi ayırt etme yeteneğine sahip olması, gelenekteki uygulamaları yerli yerinde uygulayabilmesi gerekir. Karşılaştığı bir problem geleneklerde karşılığı olmayan bir şey ise, ona gelenekte var olan şeylerden yola çıkarak uygun çözümler üretebilmelidir. İyi hitap, ikna gücü ve savaşıma gücüne de sahip olması gereken bu tür başkanların yönetimine gelenek başkallığı denilmektedir.

d) Gelenek Takipçilerinin Başkanlığı (Riyaset-i Ashab-ı Sünnet): Gelenek başkanlığı için gerekli şartlara sahip bir başkan seçeneğinin de olmaması durumunda eğer ayrı ayrı şahıslarda gelenek başkanı özellikleri dağınık olarak bulunuyorsa, onların bir araya gelerek devleti yönetmesi gerekir. Bu tarz yönetimlere de gelenek takipçilerinin başkanlığı adı verilir.

3.3.Devlet Başkanının Yöneticiliği

Tusi'ye göre devlet başkanı alemin doktoru gibi olmalıdır. Alem hastalandığı zaman onun hastalığını giderebilen, sağlıklı olduğunda ise onun sıhhatinin devamını sağlayabilen kimsenin hükümdarlığa layık olduğu anlaşılır. Alemin hastalığı ile kastedilen şey devletin zorba bir hükümdar tarafından yönetilmesi veya yönetim boşluğu sonucu kaos ortamının oluşmasıdır.

Devlet halkı yöneticileri ve başkanıyla bir vücudun uyum içerisinde çalışan organları gibi olmalıdır. Devletin içindeki her kesim sahip olduğu istidat ve bilgi nispetinde aynı hedefe yönelmiş ve birbirini seven insanlardan oluşmalıdır. Nitekim insan bireylerinin her birinin gücü ve yeteneği sınırlıdır. Fakat bireyler bir araya gelip uyumlu bir toplum oluşturduklarında, o toplum kendisini oluşturan bireylerin güçlerinin toplamına eşit bir güce sahip olan tek bir kişi gibi olur. Böyle bir toplum düşmanlarına karşı güçlü, dağılmaya karşı dayanıklı olmaktadır. Bir arada olma ve aynı doğrultuda hareket etme kabiliyetini yitirmiş olan bir toplum ise bireyleri güçlü olsa dahi hem düşmanlarına mağlup olmaya hem de kendi kendilerine dağılıp gitmeye mahkûmdurlar. Güdülerin ve isteklerin farklı farklı olması birlik için gerekli şartların oluşmamasına, dolayısıyla da toplumun dağılmasına (inhiâl) yol açmaktadır. Toplumun bozulmasını sağlayan şey insanların mal ve asalet hırsına kapılmasıdır. Toplum içinde böyle hırslı bir kesim ortaya çıktığında onlardan etkilenerek aynı mal ve asalet hevesine kapılacak zayıf akıllılar vasıtasıyla gitgide toplum bozulacak; refah, tatlı yaşam, mal hırsı, işsizlik gibi zararlı hasletler toplumun büyük kısmına sirayet edecektir. Böylece savaşıma ve savunma (mukavemet) konusunda kazandıkları melekeleri kaybeden toplum düşmanları

için kolay hedef haline gelir. Hatta böylesi bozulmuş toplumlar bir düşman saldırısıyla karşı karşıya kalmasalar dahi malların ve asaletlerin çokluğuyla kibirlenmeye meyedir birbirlerine düşecek ve kendi kendilerini tüketeceklerdir. Böylece onlar devletlerini kurarken onlara karşı çıkan düşmanlarına galip geldikleri gibi, bu bozulmuş halleriyle onlarda başka bir topluluğa karşı durduklarında yenilmeye mahkum olurlar.

Devleti koruma tedbiri olarak iki durumu gerekli gören Tusî, dostların bir aradalığını temin etmenin önemini vurgularken düşmanların anlaşmazlığının da devletin yararına olacağını ifade etmektedir. Bu doğrultuda Tusî Ahlak-ı Nasirî adlı eserinde adını vermediği bazı filozofların eserlerinden iktibasla Aristoteles ile Büyük İskender arasında geçen bir hikayeyi aktarmaktadır. Buna göre İskender, Dârâ'nın ülkesini ele geçirdiği zaman acemleri çok donanımlı ve azimli, erkeklerini cesur, silahlarını çok ve sayılarını kalabalık bulur. Oradan ayrıldıktan kısa bir süre sonra acemlerin hükümdarlarının öcünü almaya kalkışacağından şüphe eder. Acemlerin kökünü kazımayı da din ve adalete uygun bulmayan İskender hocası Arsitoteles ile bu durumu istişare edince ondan şu cevabı alır: Onları görüş ayrılığına düşür ki birbirleriyle meşgul olsunlar. Böylece sen de onlardan kurtulursun. Daha sonra İskender acemlerden küçük devletler (mül^ük-ü tavayif) kurarak oradan ayrılır ve acemler Erdeşir Bâbek devrine kadar İskenderden intikam alabilecek bir söz birliğine sahip olamazlar.

3.3.1. Devlet Başkanının Adaleti

Lafız ve delalet açısından eşitlik anlamına gelen Adalet “gerçek ortayı” ifade ettiği için erdemlerin en üstünü ve referans noktası kabul edilmiştir. Birlikten çokluğa, en mükemmelden en bayağıya doğru bir hiyerarşi içeren alemde varlıkların durumuna göre konumlandırılması adaletli bir dengeyi ifade etmektedir.⁹⁹ Devlet başkanı da mahlukattaki düzene uygun olarak yönetimi altında olanları adalet prensibine göre idare etmelidir. Onun vazifesi eşitlikteki bozuklukları ortadan kaldırmak ve eşitliğin korunması hususunda ilahi buyruğun gereklerini yerine getirmektir. Adil kimse iyiliklerinden dolayı kendisini başkalarından fazla ödüllendirmeyen, kötülüklerinden dolayı da kendisine başkalarından daha az ceza vermeyen kimsedir.

İnsanlar soyluluk ve zenginlikleri fazla olan kişileri başkanlığa layık görürler. Halbuki hükümdarlık hikmet ve adalet erdemlerine sahip olan kişilere layıktır. Nitekim bu

⁹⁹ age, s. 112, 113.

erdemler halkın kendi derecesine göre düzenlenmesi ve hükümdarlık işlerinin gerektiği gibi yürütülmesi için olmazsa olmaz hükmündedir.¹⁰⁰

Tusi devlet yönetiminde adaletin sağlanmasını üç şarta bağlamıştır. Bunlar; sosyal sınıfların eşitlenmesi, halkın liyakate göre mertebelenendirilmesi ve ortak faydaların adaletle taksim edilmesidir.

3.3.1.1. Sosyal Sınıfların Eşitlenmesi

Devlette adaletin yerleşebilmesi için devlet içindeki dört ana grubun eşit haklara sahip olması gerekir. Bu gruplardan bir veya bir kaçının diğerlerinden daha güçlü olmasına izin verilmemelidir. Çünkü dengeli mizaçların dört unsurun denkleğinde ortaya çıkması gibi dengeli toplumlar da onları oluşturan dört sınıfın birbirine denk olmasıyla oluşur.

Kalem Ehli: İlim ve maarif erbabı, kadılar, fakihler, kâtipler, muhasebeciler, mühendisler, müneccimler, doktorlar, şairler gibi kesimlerden oluşan kalem ehli, din ve dünyanın düzenini sağlamada önemli rol oynar. Kalem ehli dört unsur içerisinde suya benzetilmiştir.

Kılıç Ehli: Savaşçılar, mücahitler, gönüllüler, gaziler, sınır muhafızları, cesaret ve yiğitlik ehli, vatan koruyucuları ve devlet bekçileri gibi kesimlerden oluşan kılıç ehli alemin düzeninin korunmasını sağlar. Kılıç ehli dört doğal unsurdan ateşe benzetilmiştir.

Muamele Ehli: Bir bölgeden başka bir bölgeye mallar taşıyan tüccarlar, sanat ve meslek erbabı, zanaatkarlar ve vergi toplayanlar gibi kesimlerden oluşan muamele ehli yardımlaşarak türün geçiminin sağlanmasını mümkün kılarlar. Muamele ehli dört doğal unsur arasından havaya benzetilmiştir.

Ziraat Ehli: Rençberler, çiftçiler, tarla sürenler ve ekinciler gibi kesimlerden oluşan ziraat ehli yardımlaşarak toplumun azık ihtiyacını karşılar. Bireylerin kalıcılığı onların yardımı olmadan imkansız olur. Ziraat ehli dört doğal unsur arasından toprağa benzetilmiştir.

Dengeli bir bileşikte onu oluşturan ve birbirine eşit halde bulunan dört unsurdan birinin artarak diğerlerinin önüne geçmesi durumunda o bileşiğin çözüleceğini ve dengesinin bozulacağını söyleyen Tusî, aynı şeyin toplumu oluşturan bu dört sınıfın denkleğinin

¹⁰⁰ age, s. 117

bozulması halinde de toplum için ortaya çıkacağını iddia etmektedir. Bu bağlamda bilgelerin sözleri diye ifade ettiği şöyle bir ibreyi aktarmaktadır: *ekincilerin erdemi işlerde yardımlaşma, tüccarların erdemi mallarda yardımlaşma, hükümdarların erdemi siyasi görüşlerde yardımlaşma, ilahiyatçıların erdemi ise gerçek hikmetlerde yardımlaşmadır. Sonra onların hepsi devleti imar etmede iyilikler ve erdemlerle yardımlaşırlar.*

3.3.1.2. Halkın Liyakate Göre Mertebelendirilmesi

Adil bir devlet yönetiminin ikinci şartı hükümdarın yönetimindeki halkın hallerine ve fillerine bakması ve her birinin mertebesini hak etmeye ve istidada göre belirlemesidir.

Toplum ahlak ve liyakat açısından beş sınıfa ayrılır. Her bir sınıf sahip olduğu özellikler açısından ödüllendirilmeye veya cezalandırılmaya layık durumda olur. Hükümdarın sınıfları doğru belirlemesi ve herkese hak ettiği muameleyi uygulaması gerekir. Söz konusu beş sınıf şu şekildedir:

- 1- Doğası itibarıyla iyiliksever olan ve iyilikleri başkasına dokunan kimseler: Bu taife yaratılışın hulasası, cevherde 'en büyük başkan'ın benzeridir. Dolayısıyla padişaha en yakın olan kişiler, bu topluluktur. Onlara hürmet gösterilmeli ve saygı duyulmalıdır. Bu sınıf diğer sınıfların başkanları konumunda olmalıdır.
- 2- Doğa itibarıyla iyiliksever olan, fakat iyilikleri başkasına dokunmayan kimseler: Bu topluluğu değerli tutmak ve işlerinde ihtiyaçlarını karşılamak gerekir.
- 3- Doğa itibarıyla ne iyiliksever ne de kötülük sever olan kimseler: Bu taifeyi, istidatları ölçüsünde yetkinliğe ulaşmaları için güvende tutmak ve iyiliğe teşvik etmek gerekir.
- 4- Kötülük sever olan, fakat kötülükleri başkasına dokunmayan kimseler: Bu topluluğu hakir ve hor görmek; öğütler, yasaklar, isteklendirmeler ve korkutmalar ile müjdelemek ve uyarmak gerekir. Bu şekilde doğalarını bırakıp iyiliğe meyletmeleri umut edilir.
- 5- Doğa itibarıyla kötülük sever olan ve kötülükleri başkasına dokunan kimseler: Bu taife yaratılmışların en aşağılık olanları ve var olanların en rezilleri olarak tanıtılmaktadır. Onların doğası en büyük başkanın doğasının tam tersidir. Bununla birlikte bu taifeden olan insanların da aralarında farklar bulunduğu unutulmamalıdır. İçlerinde ıslahı mümkün görünenler bulunursa onları özel bir eğitimden geçirmek, çeşitli yasaklara tabi tutmak, ıslahları başaramazsa bile kötülük yapmalarına engel

olmak suretiyle onları zararsız hale getirmek gerekir. Islahları mümkün görünmeyenleri ise zararlarının kapsamı dikkate alınarak uyum bir yöntemle engellemek gerekir.

3.3.1.2.1. Kötülüğün Engellenmesi (İzalet-i Şer)

Kötülüğü gidermenin hapis, sınırlama, sürgün gibi yolları vardır. Hapis şerli kimsenin halkın arasına karışmasına dolayısıyla da onun zararının topluma dokunmasına engel olmak amacına yönelik bir uygulamadır. Sınırlama şerli kimseyi bazı bedeni tasarruflardan alıkoymak ve başkalarına zarar vermesine engel olmak anlamına gelir. Sürgün ise onu şehir hayatından uzaklaştırmak, medeni hayata karışmasına engel olmaktır. Bunların dışında idam uzuv kesme gibi başka ceza yöntemleri de söz konusu edilmektedir. Fakat idam cezasının meşruiyeti tartışmalıdır. Bilgeler zararı bütün insanlığa dokunabilecek, türün yok olması (ifna) ve toplumun bozulması (ifsad) gibi zararlar verme ihtimali bulunan birinin dahi katledilmesinin uygun olup olmadığı konusunda görüş birliğine sahip olamamıştır. *Nitekim kudretli ve yüce olan Hakk'ın içinde bunca hikmet eserleri göstermiş olduğu bir binayı ıslahı mümkün olmayacakmış gibi yıkmak akıldan uzaktır.*¹⁰¹ Bunun yerine kötülük yapmasına yardımcı olan dil, el, ayak gibi organlarından birinin kesilmesi veya duyularından bir tanesinin giderilmesi yoluyla zararının engellenmesi daha doğru görülmektedir. Cezalandırılacak olan kişi bilfiil kötülük yapmıyor da kendisinde kötülük yapmaya dair bir eğilim ve potansiyel fark ediliyorsa, onun ağır cezalara çarptırılması uygun değildir. Böyle birinin Hapis ve sınırlama cezalarının dışında bir yöntemle cezalandırılmaması gerekir. Bahsedilen diğer ağır cezalar bilfiil kötülük yapmış insanlar için geçerli olabilecek kötülüğü engelleme yöntemleridir.

Cezalar suçun ölçüsüne göre belirlenmelidir. Eğer bir zalimime verilen ceza onun zulmünden büyük olursa bu durumda zalime zulmedilmiş olur. Eğer ceza suçlunun suçuna nispetle hafif olursa bu durumda da devlete zulmedilmiş olur. Hatta suça nispetle daha fazla olan ceza bile devlete zulüm sayılabilir. Sonuç itibariyle suçlu dahi olsa hak ettiği kadar fazla zarar görmüş olan birey devletin bir parçasıdır. Bununla birlikte devletin ölçsüz cezalandırmaları toplumun rahatsızlığına yol açarak uzun vadede devlete zarar verebilir.

Bireye yapılan her türlü zulmün devlete de yapılmış olup olmayacağı konusunda bir görüş tercihinde bulunmayan Tusî, bu konudaki iki görüşü de aktarmakla yetinmektedir.

¹⁰¹ age, s. 297

Bir bireye yapılan zulmün aynı zamanda devlete de zulüm olduğunu söyleyen kimseler, kendisine zulüm yapılan kişinin bağışlamasıyla cezanın zalimden düşmeyeceğini söylemişlerdir. O insana zulmün devlete de zulüm olmadığını söyleyen kimseler ise , onun bağışlamasıyla cezanın zalimden düşeceğini söylemişlerdir.

3.3.1.3. Ortak Faydaların Adaletle Taksim Edilmesi

Hükümdarın adaletle ilgili bir başka vazifesi de devletin ortak yararlarını halk arasında adaletle paylaşmak ve halkın bu hususlardaki haklarını korumaktır. Hükümdar bunu yaparken hem sosyal sınıfların eşitliğini hem de liyakati esas almalıdır. Devletin ortak yararları olan mallar ve yetkiler devleti oluşturan tüm bireylerin ortak kazanımları kabul edilmelidir. Bu durum söz konusu faydalarda halkın tamamının hakkı olduğu anlamına gelmektedir. Hükümdarın Faydaların paylaşılması konusunda yapacağı hatalar zulüm kapsamına girebilir. Hak sahibi olan bireye hakkının eksik verilmesi o kişiye zulüm anlamına gelirken, halktan herhangi bir kişiye hakkından fazlasının verilmesi ise devlete zulüm olmaktadır. Devlete zulüm dolaylı olarak halka yansıtacağından ve hakkından fazla pay alan kişinin bundan ahlaki olarak olumsuz etkileneceği gerçeğinden yola çıkarak taksimattaki bütün eksiklik ve fazlalıkların halka zulüm anlamı taşıyacağı sonucuna ulaşabiliriz. Hakların hak sahiplerinin elinden onların iradesi olmaksızın alınması durumunda devlet mağdur olan bireylerin zararlarını karşılamalıdır. Bunu yaparken de devlete zarar gelmemesine dikkat edilmeli böyle durumlarda mümkünse suçlular tespit edilerek mevcut zararın onlara ödetilmesi ve böyle zulme sebep olan kişilerin cezalandırılması uygun olur.¹⁰²

3.3.2.Hükümdarın Sosyal Tutumu

Devlet başkanını ihtiyaç sahibi insanlara sırt çevirmemeli onlara karşı müşfik ve sevecen davranmalıdır. İnsanlarla diyalogunu kesmemekle birlikte dedikoduların bir delile dayanmayan dedikodularına kulak asmamayı bilmelidir. İnsanlarla olan ilişkisi onları korku ve umut arasındaki doğru yerde tutacak mahiyette olmalıdır. *Saldırganların savılması, yolların güvenliği, sınırların korunması, cesaret ve yiğitlik ehline saygı gösterilmesi konusunda kusuru caiz görmemelidir.*¹⁰³ Erdemli ve hikmet ehli insanlarla yakın ilişki kurmalıdır. Şehvi isteklerinin peşine düşmekten ve hikmete

¹⁰² age, s. 298, 299

¹⁰³ age, s. 300

uygun düşmeyen asalet ve zorbalıklardan uzak durmalıdır. Devlet işlerini düşünmeyi asla ihmal etmemeli ve halkına karşı daima cömert olmalıdır.

3.3.2.1 İhsan

Hükümdar tebaasına ihsanda bulunmayı ihmal etmemelidir. İhsan hükümdarın halkına hak ettikleri zorunlu miktara ek olarak sunabileceği faydaları ulaştırması, bu konuda onlara karşı cömert olması anlamına gelir. Hükümdarlık erdemlerinden adaletten sonra en büyük erdem ihsandır. Fakat hükümdar söz konusu cömert tutumu sergilerken liyakati dikkate almalı ve halkın hakkından fazlasını elde ederek şıarmamasına çok dikkat etmelidir. Bunu sağlamanın yolu ise hükümdarın cömertlik yaparken heybetine zeval gelmemesine dikkat etmesidir. Çünkü hükümdarın görkem ve azameti heybettendir. İhsan heybetle birlikte olduğu zaman işlevsel olur. Hükümdar bir kişi veya grubun gönlünü almak istediğinde ona/onlara önce heybetini hissettirmeli ardından ihsanda bulunmalıdır. *Heybetsiz ihsan el altında bulunanların kibirlenmelerine ve cesaretlenmelerine, hırs ve tamahlarının artmasına sebep olur.*¹⁰⁴ İnsanlar ölçsüz ve heybetsiz ihsan ile böyle bir duruma getirildiklerinde artık geri dönülmesi çok zor bir yola girilmiş demektir. Çünkü insanlar hükümdara karşı şımarık ve aç gözlü bir hale geldiklerinde hükümdarın onlara yaranması imkansız hale gelir. Bütün yetkilerini böyle bir kişiye devretse bile onu razı edemez. Hükümdarın tebaasının adalet ve erdem yasalarına uygun davranmasını sağlamaya çalışmalıdır. Çünkü *bedenin ayakta duruşu (kıvam-ı beden) doğa, doğanın ayakta duruşu (kıvam-ı tabiat) nefis, nefsin ayakta duruşu (kıvam-ı nefis) da akıl ile olduğu gibi; devletin ayakta duruşu (kıvam-ı müdün) hükümdar, hükümdarın ayakta duruşu (kıvam-ı melik) yönetim (siyaset), yönetimin ayakta duruşu (kıvam-ı siyaset) da hikmet ile olur.*¹⁰⁵ Eğer bir devlette hikmet bilinir ve gerçek kanun (namus-u hak) uygulanırsa devletin düzeni doğru şekilde kurulmuş ve korunmuş olur. Böyle bir devlette hükümdar ve tebaa kendi içinde buldukları durum nispetinde yetkinleşmeye devam ederler. Fakat eğer hikmetten uzaklaşırsa devletin düzeni bozulmaya başlar. İnsanlar kanuna uymamaya başlarlar. Böyle bozulma durumlarında hükümdarlığın heybeti ortadan kalkar, insanlar hırsla menfaatlerini öncelemeye başlarlar, devlete fitne hakim olur, iyilikler ve kötülükler birbirine karışır.

¹⁰⁴ age, s. 299

¹⁰⁵ age, s. 299

3.3.2.2 Çalışkanlık

Hükümdar sahip olduğu makamın kudretine aldanıp boş saatlerini arttırabileceğini, zevk ve eğlenceye daha fazla vakit ayırabileceğini düşünmemeli rahat bir hayat yaşamaya meyletmemelidir. Bu bir hükümdar için en tehlikeli tutumlardan biri olur. Aksine eğlence ve istirahat vakitlerinden hatta yeme-içme, uyuma, çocuklarıyla ilgilenme gibi zorunlu ihtiyaçlarına ayırdığı vakitlerde dahi eksilterek çalışmaya, düşünmeye ve devlet işleriyle ilgilenmeye daha fazla vakit ayırmaya çalışmalıdır. Eğer hükümdar zevk ve lezzet almakla meşgul olur da devlet işleriyle ilgili vazifelerini ihmal ederse halkı da onunla aynı yoldan gitmeye başlar. Devlet işlerinde bozulmalar ve kanunlarda olumsuz değişiklikler meydana gelir. Böylece mutluluk mutsuzluğa, dostluk düşmanlığa, düzen ise kargaşaya dönüşür. Böyle bir duruma gelindiğinde yeniden düzen kurması için yeni bir hükümdar talebi ortaya çıkar ve eğer başarılabilirse yeniden doğru yönetim tesis edilene kadar insanlar adalet, hikmet, yetkinleşme gibi bir çok faydadan mahrum kalırlar. Bir hükümdarın kötü idaresi tek başına bu olumsuzluklara sebep olabilir.¹⁰⁶

3.3.3.Hükümdarın Stratejik Tutumu

Hükümdar devletini korumak ve güçlendirmek adına oldukça uyanık davranmalıdır. Gerektiğinde çekinmeden görüş değiştirebilmeli fakat bunu yaparken çelişkiler yumağına dönüşmemeye dikkat etmelidir. Düşmanlarının sırlarını öğrenmeye çalışmalı fakat kendi sırlarını titizlikle korumalıdır. Devlet işlerini yürütürken doğru kişilerle istişareye başvurulmalıdır. İstişare edeceği kişileri seçerken sırlarını ifşa etmeyecek asalet, himmet, izzet-i nefis, akıl ve idare sahibi insanları seçmelidir. Kadın ve çocuklar gibi zayıf akıllı kimselerle asla önemli devlet işlerini konuşmamalıdır. Vermiş olduğu bir karar eğer gizlenmesi gereken bir özelliğe sahip ise doğru zamana kadar o karara aykırı tutum ve tavırlarla uygun olanları karıştırarak kararını gizlemeli, bu konuda asla zaafiyet göstermemelidir.¹⁰⁷

3.3.3.1 İstihbarat Politikası

Düşmanlarının planlarından haberdar olmak bir devlet başkanı için oldukça önemlidir. Bu konuda hiçbir gevşeklik gösterilmemeli iç ve dış haberlerin tespit edilmesi için yetenekli ve eğitilmiş haberci ve casuslar görevlendirilmelidir. Bu görevliler devletin içinde ve dışında bilgiler toplamalı ve hükümdara ulaştırmalıdır. Rakipleri alt etmek

¹⁰⁶ age, s. 300, 301.

¹⁰⁷ age, s. 301

için onların planlarını bilmek kadar büyük bir silah yoktur. Toplanan bilgiler çerçevesinde düşmanlarının görüşlerini tespit etmek hükümdarın görevidir. Hükümdar çeşitli taktiklerle bilgi toplama işlemini farklılaştırmalıdır. Bazen huzurunda bulunanları değiştirerek, bazen gelen haberleri karşılaştırarak, bazen verilen bir karara uygunsuz davranır gibi görünerek, bazen hizmetçiler, çocuklar, köleler gibi zayıf akıllı kimselerin ağzını arayarak, bazen yapılacak işleri değiştirerek bilmediği haberleri öğrenmeye, anlamaya çalışmalıdır.

Hükümdarın bilgi toplama hususunda uygulaması gereken en uygun tavır mümkün olduğu kadar fazla kişiyle diyalog ve yakın ilişkiler kurması olabilir. Nitekim herkesin sırlarını anlattığı bir dostu mutlaka vardır ve diyalog kurulan insan sayısı arttıkça gizli bilgilere vakıf insanlarla konuşma ihtimali de artacaktır. Hükümdarın çok sayıda kişiyle sık sık görüşmesi neticesinde hem daha fazla haber elde etmesi kolaylaşacak hem de haberleri kimden temin ettiğinin anlaşılması zorlaşacaktır. Unutulmamalıdır ki sık görüşme ve konuşma kalplerde saklanan şeylerin veya onların işaretlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.¹⁰⁸ Hükümdar bu ve benzeri yollarla toplamış olduğu bilgileri yönetimde doğru şekilde kullanmalı; tehlikelere karşı tedbir almaya ve mevcut devlet düzenini korumaya yönelik politikalarını doğru bilgiler üzerine bina etmeye çalışmalıdır.

3.3.3.2 Savaş

Hükümdar savaşın tercih edilesi bir şey olmadığını bilmeli ve düşmanlarıyla anlaşma, onların gönüllerini alma hususunda çok gayretli olmalıdır. Eğer barışın sağlanması için bütün çareler denediği halde başarılı olunamazsa savaş taktikler ve planlarla engellenmeye veya ertelenmeye çalışılmalıdır. Böyle durumlarda düşmanları oyalamak, birbirine düşürmek gibi amaçlarla sahte mektuplar kullanmak, spekülasyon yapmak, algı operasyonlarına başvurmak gibi taktikler meşru kabul edilir. Savaş bütün tedbirlerin tükendiği yerde devreye girer. *Son deva dağlamadır.*¹⁰⁹ Tusi bu bağlamda Erdeşir Babek'ten yaptığı bir alıntıyla şöyle söylemektedir: *Kırbacın yeterli olduğu yerde sopa, topuzun yeterli olduğu yerde kılıç kullanılmamalıdır.*

Bütün barış imkanları zorlandığı, savaşı engelleme adına denge politikası denediği halde savaşın kaçınılmaz olduğu durumlar olabilir. Erdemli hükümdar eğer bir savaş

¹⁰⁸ age, s. 302

¹⁰⁹ age, s. 302

başlatacaksa amacının saf iyilik (mahz-ı hayr) ve din talebinden başka bir şey olmadığına emin olmalıdır. Zorbalık ve üstünlük kurma amacıyla yapılan savaşlar meşru kabul edilemez. Bunun yanı sıra zaferle sonuçlanacağından emin olmadığı bir savaşı başlatmamalı ve savaşa güvenmediği müttefiklerle girmemelidir. Eğer saldırı karşı taraftan gelir de hükümdar bir savunma savaşı yapmak durumunda kalırsa gece baskını, pusu gibi yöntemlerle düşmanı püskürtmeye ve saldırıya geçmeye çalışmalıdır. Çünkü savaşın kendi memleketinde cereyan etmesi savunma durumunda olan taraf için olumsuz bir durumdur. Her halükarda şehirler zarar görecek, askerlikle ilgisi olmayan insanlar çatışmaların ortasında kalacaktır. Eğer hükümdar düşmanına karşı koyacak güce sahip olmadığını düşünürse kaleler ve hendeklerle devletini korumaya çalışmalı, çeşitli taktik ve hilelere başvurarak büyük zararlara uğramaktan kurtulmayı denemeli hatta barışın sağlanması için karşı tarafa bol bol mal ve para vermekten kaçınmamalıdır. Tûsi'ye göre bir devlet başkanı bizzat savaşa katılmamalı, ordusunu komutanlar vasıtasıyla yönetmelidir. Nitekim hükümdarın savaşa katılması durumunda eğer ordusu mağlup olursa kendisi de esir düşme veya öldürülme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağından mağlubiyetini telafi etme imkanı kalmayacaktır. Ayrıca savaşı kazansa bile savaş esnasında yaşayacağı haller onun halkı nezdinde hükümdarlık heybetinin zedelenmesine sebep olur. Dolayısıyla hükümdarın savaşa bizzat katılarak elde edeceği fayda bu yolla kaybedecekleri dikkate alındığında önemini yitirmektedir. Hükümdarın savaş konusunda tecrübeli, yiğit, yürekliliğiyle nam salmış, insanları yönetme ve doğru karar verme yeteneğine sahip bir komutan seçerek ordusunu onun yönetimine vermesi gerekir.

Savaş esnasında çok dikkatli ve sabırlı olunmalı ve büyük bir fayda elde etme fırsatı olmadığı müddetçe askerler ve savaş araçları tehlikeye atılmamalıdır. Savaşçıların konumu ve saldırı zamanlaması zayıtı önleyecek veya azaltacak şekilde belirlenmelidir. Hisar yapımı ve hendek kazılması gibi yöntemler gerekli olmadıkça bu tarz işlerle uğraşılmamalı, düşmana beklenmedik bir saldırı gerçekleştirme fırsatı verilmemelidir. Eğer savaşta mübareze (düello) gerçekleşecekse, bunun için seçilecek olan kişiye bağış ve övgü konusunda cömert davranılmalı bu konuda abartıdan sakınılmamalıdır. Düşman güçsüz olsa bile ihtiyat elden bırakılmamalı, düşman hafife alınmamalıdır. Zafer kazanıldıktan sonra da tedbir ihmal edilmemelidir. Esir alınma imkanı olan düşman askerleri asla öldürülmemelidir. Çünkü zafer sonrasında esir

alınanlar öldürülenlerden daha fazla fayda sağlayacaktır. Onlar fidye almak için, rehine olarak kullanmak için veya köle yapmak için kullanılabilceği gibi düşmanı minnet altında bırakmak adına serbest de bırakılabilirler. Zaferden sonra esirler asla öldürülmemelidir. Düşmanlık ve taassup zaferle birlikte sona erdirilmeli esirler eldeki mevcut köleler ve halk gibi görülmelidir. Affetmek hükümdarın övülen niteliklerinden biridir. Hükümdarların affetmesi diğer insanların affetmesinden daha üstün görülür. Nitekim affetmek cezalandırma gücü ve yetkisine sahip olan biri tarafından yapıldığında övgüye daha layık bir erdem olmaktadır.¹¹⁰

¹¹⁰ age, s. 303, 304.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kendisinden önceki bilginlere bağlılığını ve saygısını her fırsatta dile getiren Tusî'nin devlet başkanlığı ve siyaset felsefesiyle ilgili görüşleri selefleri diyebileceğimiz filozofların görüşleriyle büyük benzerlikler taşımaktadır. Gerek Platon gerekse Farabî'de gördüğümüz bir çok anlatımın Tusî'de de karşımıza çıkması şaşırtıcı olmamakla birlikte dikkatlerimizi aralarındaki farka yoğunlaştırmamıza sebep olmuştur.

Toplumun insan bedenine benzetilerek açıklanmaya çalışılması ve sağlıklı bir bedendeki hiyerarşik uyumun benzerinin toplumda da yaşanması gerektiği düşüncesi Tusî ve önceki filozofların ortak yönlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mükemmel yönetici ve yönetilenlerin ona karşı sergileyeceği tam itaatin idealize edilmesi bugün revaçta olan demokratik, özgürlükçü yönetim anlayışlarıyla bağdaşmaktan uzak görünmektedir. Hem Platon hem Farabi hem de Tusî halkın devlet nezdinde derecelendirilmesi ve çeşitli görevlere getirilip götürülmesi konusunda devlet başkanına tam yetki vermekte hatta devlet başkanını halkı layık oldukları yerlere göre düzenlemekle görevlendirmektedir.

Platonda en ütöpik halini gördüğümüz devlet tasarımının Farabi ve Tusî'de biraz daha esnetildiğini görüyoruz. Nitekim Platon'daki devletin halkı düzenlemek için uygulayacağı ilginç eğitim ve sınama yöntemlerine ve yöneticilerin/ yönetici adaylarının zorlandığı mülkiyetsiz ortak yaşam tarzına, Tusî ve Farabi'de rastlamıyoruz.

Tusî tıpkı kendisinden önceki filozoflar gibi devlet başkanlığına layık gördüğü kimselerin başkan olması konusunda ısrarcıdır. Bedeni arzunun yönetmesi durumunda ortaya çıkacak olan helak durumu devlet içinde ehil olmayan kişilerin yönetime gelmesi durumunda gerçekleşir. Bu düşünce Platon, Farabi ve Tusî'nin aynı şekilde paylaştıkları bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tusî'yi kendisinden önceki filozoflardan ayıran en önemli farkın devlet başkanının özelliklerinde ortaya çıktığını görüyoruz. Devlet başkanının ilahi bir ilham/ işaretle diğerlerinden ayrılması hususu Tusî'de özellikle dikkat çekmektedir. Nitekim Platon'da

devlet başkanının vahiy almasından bahsedilmemekte, Farabi'de ilk başkanın/ başkanların yani devletin yönetileceği yasaları koyan yöneticinin peygamber olması yeterli görülmekte, bunun dışında belli özelliklere sahip filozofların devleti yönetebileceği ifade edilmektedir. Tusî ise devletin yasalarını (şeriat) koyacak olan “sahib-i namus” dediği ilk başkanların peygamber olmasının yanı sıra daha sonra devleti o yasalarla yönetecek olan kişilerin de ilahi ilhamla diğerler insanlardan ayırt edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Hatta Tusî mutlak hükümdar olanların kendilerine itibar edilmese, yönetimine hiç kimse girmese dahi imam hükmünde olacakları iddiasındadır.¹¹¹ Tusî'nin söz konusu özgün düşünceleri onun devlet başkanlığı düşüncesiyle mensup olduğu itikadi mezhebin hilafet teorisi arasındaki uyumu artırmaktadır. İtikadî olarak Şia mezhebine mensup olan Tusî'nin devlet başkanın şeriat koymayacak olsa dahi ilahi bir seçilmişliğe mazhar olması ve bu özelliğe sahip olanların devlet yönetme dahi imam kabul edilmesi gerektiği şeklindeki düşünceleri Şia mezhebinin imamet anlayışını destekler mahiyettedir.

¹¹¹ age, s. 241, 242.

KAYNAKÇA

Bayraklı, Bayraktar, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, İstanbul: Şehir, 2000.

Platon, Devlet, trc. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimboz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Farabi, El-Medînetü'l-Fâzıla, Trc. Yaşar Aydınli, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2018

Nasîruddin Tusî, Ahlâk-ı Nâsîrî, trc. Anar Gafarov, Zaur Şükürov, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Nasîruddin Tusî, Ahlak-ı Nasîrî, Çev Prof Dr Andulvehap Taştan, Fecir yayınları, Ankara, 2005